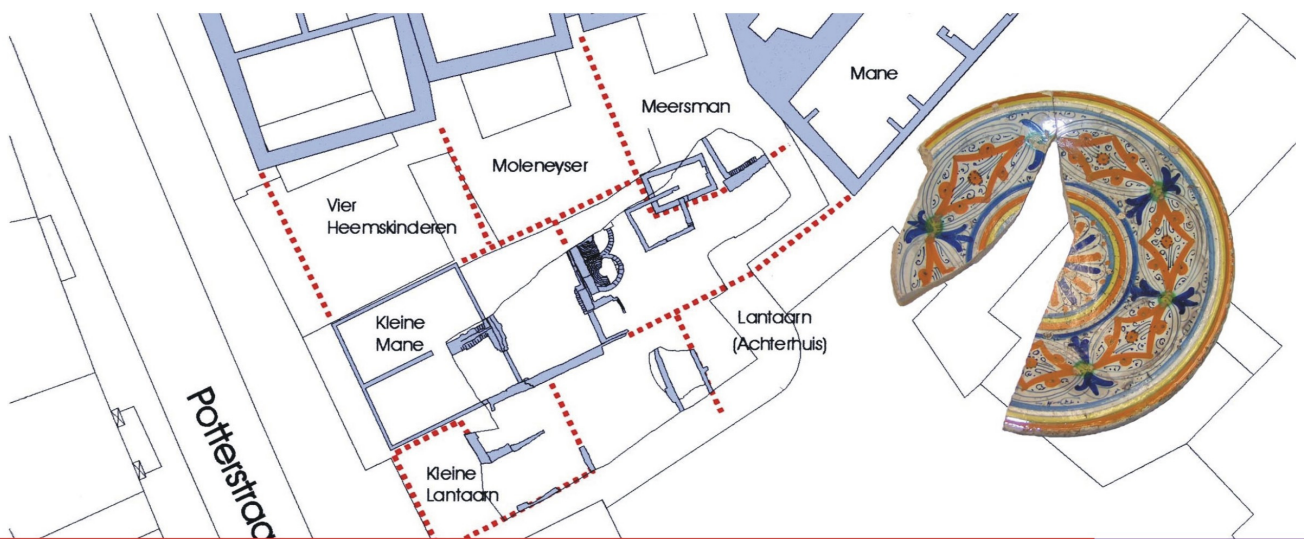

Archeologische Rapporten

Archeologisch onderzoek Potterstraat 5 & 7

Onderzoeksrapportage “Potterstraat 5 & 7”

Gemeente:	Bergen op Zoom
Plaats:	Bergen op Zoom, binnenstad
Locatie:	Potterstraat 5 en 7.
Coördinaten:	078.452 / 390.121
Kadastraal perceel:	G 6530
Oppervlakte:	ca.180 m²
Opdrachtgever:	Zoom Invest BV, Bergen op Zoom.
Uitvoerder:	Gem. Bergen op Zoom, SROB, Bureau Vergunningen en Handhaving, cluster Monumenten en Archeologie Jacob Obrechtlaan 4, 4611 AR Bergen op Zoom
Bevoegd gezag:	Gemeente Bergen op Zoom
Opgravingsperiode:	1 - 10 maart 2006
Objectcode:	KLM
OM – nummer:	16449
Perioden:	LME
Complextype:	middeleeuws stadsperceel; stedelijke bebouwing.

Vondsten en documentatie bevinden zich in het archeologisch depot van Bergen op Zoom

Medewerkers:

Alexander van der Kallen
Kim van Straten
Marco Vermunt

Vrijwilligers:

Claus Suykerbuyk
Henk Noordhuizen
Joost Geling
Jason Muller
Theo van Lopik

Na de opgraving hebben verscheidene vrijwilligers van “Stichting In den Scherminckel” geholpen bij het schoonmaken en restaureren van de vondsten.

Inhoud

1. Aanleiding van het onderzoek	pag.3
2. Opzet van het onderzoek	pag.5
3. Onderzoeksvragen	pag.6
4. Het onderzoek:	pag.6
a. Archiefbronnen	pag.6
b. De opgraving	pag.8
5. De vondstcomplexen	pag.33
6. Conclusie	pag.49
7. Featurelijst	pag.51

1. Aanleiding voor het onderzoek

Aanleiding voor het archeologische onderzoek was het plan van Zoom Invest BV te Bergen op Zoom om de panden Lievevrouwestraat 1, Fortuinstraat 25 en 27, en Potterstraat 5 - 7 te verbouwen en gedeeltelijk te restaureren.

Het plan omvatte enerzijds verbouwingen van bestaande panden en anderzijds nieuwbouw met behoud van vloeren, kelders en voorgevels. Een uitzondering vormden de twee kleine pandjes Potterstraat 5 en 7. Deze panden dateerden uit de 19de eeuw en hadden geen beschermde status. Het plan voorzag in hun sloop en in de opbouw van twee nieuwe appartementen, met een nieuwe huisnummering 7a en 7b. Binnen dit bouwvolume zou grondwerk plaatsvinden, zoals het gedeeltelijk ontgraven voor een nieuwe vloer en het maken van een nieuwe toegang naar de kelder van Fortuinstraat 25. Aangezien er bij de sloop twee oude keldertjes aan de straatzijde tevoorschijn waren gekomen, luidde de vraag of er nog meer kelders aanwezig waren. Dit was van belang bij het aanbrengen van een nieuwe vloer.

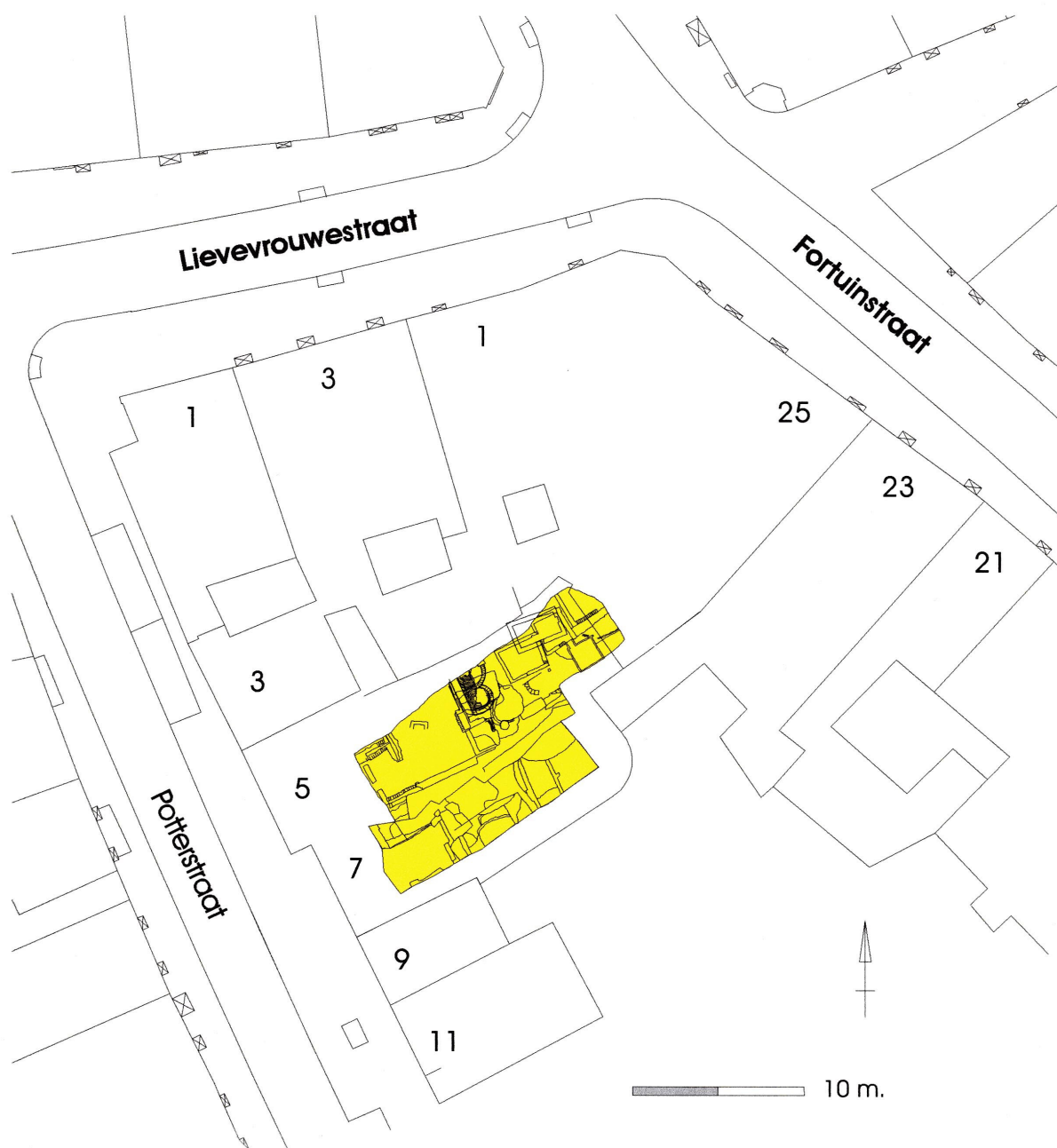
De percelen Potterstraat 5 en 7 liggen in de historische binnenstad van Bergen op Zoom, tevens beschermd stadsgezicht, dat op de gemeentelijke waardekaart in zijn geheel is aangeduid als archeologisch waardevol. Grondverstorende werkzaamheden dienen zoveel als mogelijk beperkt te blijven en indien dit onvermijdbaar is, voorafgegaan te worden door een archeologisch onderzoek.

Hoewel er geen nieuwe kelder onder Potterstraat 5 en 7 zou komen, was er dermate veel grondwerk met de bouw gemoeid, dat een onderzoek nodig werd geacht. Het definitief archeologisch onderzoek (DAO) werd uitgevoerd door het cluster Monumenten en Archeologie, bureau Vergunningen en Handhaving van de gemeente Bergen op Zoom van 1 tot en met 10 maart 2006, tijdens de restauratiewerken.

Sinds het onderzoek berusten de vondsten en de documentatie in het gemeentelijke archeologische depot van Bergen op Zoom.

Afb. 1. Kaart van Bergen op Zoom (detail) door Jacob van Deventer, ca. 1545. De pijl wijst naar de opgravingslocatie.

Afb.2. Ligging van het onderzoeksgebied

2. Opzet van het onderzoek

Voorafgaande aan de daadwerkelijke uitvoering van het restauratieplan is de archeologische waarde van het perceel geïnventariseerd. Het voorbereidende bureauwerk bestond hierbij voornamelijk uit het verzamelen van geschreven bronnen (archiefggegevens) van het pand en zijn omgeving. Dit is gebruikelijk en noodzakelijk bij elk stadskernonderzoek in Bergen op Zoom. Deze gegevens werden vervolgens verwerkt in een waardestellend rapport, gecombineerd met een plan van aanpak. Overigens zijn voor dit eindrapport niet alle beschikbare gegevens uitputtend gebruikt; in de gemeentelijke archieven is voor verder onderzoek nog meer te achterhalen. De doelstelling was aanvankelijk om het totale oppervlak van 265 m² door middel van een Definitief Archeologisch Onderzoek op te graven, met de nadruk op de achterzijde van Fortuinstraat 25, waar de trapingang naar de kelder zou komen. Tijdens de sloop van de twee pandjes Potterstraat 5 en 7 in 2005 kwamen echter onverwacht twee kleine kelders aan het licht. Deze werden ingemeten door de aannemer, waarbij ook enkele archeologische waarnemingen gedaan konden worden. Daarna zijn deze gewelven vrijwel direct verwijderd en de kelders volgestort met gestabiliseerd zand. Dit had voor het archeologische onderzoek ten gevolge dat van het oorspronkelijke volume nog 180 m² resteerden. Het was nu van belang om vast te stellen of er nog meer oude kelders onder het erf zouden liggen. Het middengedeelte van het terrein zou ontgraven worden om resten van eventuele andere kelders bloot te leggen. Vervolgens zou er beslist worden om ze in situ te bewaren, of alsnog te verwijderen. De exacte hoogte van de kruinen van de gewelven, de omvang en hun kwaliteit waren daarbij van groot belang.

Afb.3. De twee pandjes Potterstraat 5 en 7, vlak voor de afbraak

3. Onderzoeksvragen

Het archeologische onderzoek kende enkele specifieke vraagstellingen, die ook omschreven staan in het plan van aanpak dat door de gemeente Bergen op Zoom werd opgesteld:

- zijn op het terrein sporen aanwezig uit de voorstedelijke periode (12de-13de eeuw)
- wat is hun relatie met de sporen die gevonden zijn in de Zuidmolenstraat (1984) en Potterstraat (1994)
- zijn er sporen van bebouwing die een indicatie kunnen geven over het ontstaan van de Potterstraat, zoals gevonden werden bij de opgraving Potterstraat 21 (1997)
- is er sprake van een opeenhoping van beerputten op een geheel door huizen omsloten binnenterrein
- wat leert de studie van afvalcomplexen zoals beerputten over de sociale verschillen tussen bewoners aan de Fortuinstraat en Potterstraat

4. Het onderzoek

a) Archiefbronnen

De geschiedenis van de huizen Potterstraat 5 en 7 (thans 7a en 7b) is nauw verweven met de buurpanden in de Potterstraat, Lievevrouwestraat en Fortuinstraat. De bebouwing op de hoek tussen drie straten vormt een ingewikkeld geheel, waarvan de precieze perceelsgrenzen, met name van de achtererven, in de loop der eeuwen aan verandering onderhevig was. Schriftelijke gegevens uit de late middeleeuwen zijn zeer schaars; de oudste koopakten dateren pas uit de vroege 15de eeuw. De panden aan de oostzijde van dit deel van de Potterstraat zijn ontstaan uit langgerekte percelen die hoorden bij de huizen aan de Fortuinstraat. De Fortuinstraat is een van de oudste straten van de stad en heette aanvankelijk Potterstraat, genoemd naar de eerste pottenbakkers die er vanaf het midden van de 13de eeuw hun bedrijf uitoefenden. In de 15de eeuw veranderde de naam in Lange Meestraat, daarna in Fortuinstraat. De huidige Potterstraat werd aanvankelijk Nieuwe Potterstraat genoemd, later ook wel 'Lange Potterstraat'. Deze straat is dus waarschijnlijk jonger dan de Fortuinstraat. Tot op heden werd een ontstaan in de 14de eeuw aangenomen voor het noordelijke deel van de straat; het onderzoek naar de ophogingslagen in de Potterstraat en eerder onderzoek op nummer 21 wijzen eerder op een ontstaan in de 13de eeuw¹.

In de Fortuinstraat staan de huizen Antwerpen (27), De Bonte Caproen (25), de (Halve) Mane (25) en de Lanterne (23). De huizen in de Potterstraat zijn kleiner dan die aan de Fortuinstraat en hebben soms daarvan afgeleide namen. In de 16de eeuw stonden er van noord naar zuid de achterkameren van de Vier Heemskinderen (achter het hoekpand Lievevrouwestraat 5), de Cleijne (Halve) Mane, de Cleijne Lanterne, en de Pijnappel. De oudste verkoopakte van De Mane dateert uit 1446. Het erf strekte zich toen uit tot aan de Potterstraat, waar een achterhuis De Cleijne Mane stond. Later, in elk geval vanaf 1525, waren De Mane en De Cleijne Mane aparte bezittingen. In 1530 werd De Mane omschreven als een huis met erf en achterplaats, grenzend aan het achterhuis van De Cleijne Mane, staande in de Potterstraat. De Cleijne Mane bestond dus op zijn beurt ook uit een voor- en achterhuis.

De Lanterne is eveneens gebouwd op een perceel dat zich tot de Potterstraat uitstrekte. In 1504 werd een gedeelte van het huis in de Fortuinstraat verkocht en omschreven als een huis en erf, met achterhuis strekkende tot de Lange Potterstraat. In 1540 werd het pand weer verkocht als huis en erf met achterhuis, genaamd De Grote en Cleijne Lanterne. Deze laatste strekte tot aan de Potterstraat en had aan de noordzijde de Cleijne Mane en aan de zuidzijde De Pijnappel. Vanaf dat moment was steeds sprake van De Cleijne Lanterne.

Over de bewoners van de huizen in de 15de en 16de eeuw is niet veel bekend. We kennen uitsluitend de namen van de kopers en verkopers. Zij waren onder meer kleermakers, kousenmakers, kuipers en spelmakers².

¹ Ham, W.A. van, *Historische Stedenatlas van Nederland. Afl. 7: Bergen op Zoom*. Delft, 2003, afl. 14.

² Regionaal Historisch Centrum Bergen op Zoom, fiches van transporten 1397-1810 (handgeschreven inventaris).

7

b) De opgraving

De opgraving werd uitgevoerd met behulp van twee werkputten. Omdat er tegelijk restauratiewerken aan de gang waren en er veel materieel op het erf stond, kon niet het hele volume onderzocht worden.

Tijdens de opgraving is besloten om geen putprofielen te tekenen. Reden was de volledige verstoring van de bovenlaag. Direct onder deze verstoring bevonden zich de archeologische sporen. De profielen boden geen aanvullende informatie.

Sommige sporen konden wegens tijdsdruk niet geheel onderzocht worden. Daarbij moesten ter plekke keuzes worden gemaakt. De diverse beerputten zijn wel bemonsterd op macro-monsters, maar dit is thans nog niet verder uitgewerkt. Dat geldt ook voor de pollenmonsters van de akkerlaag.

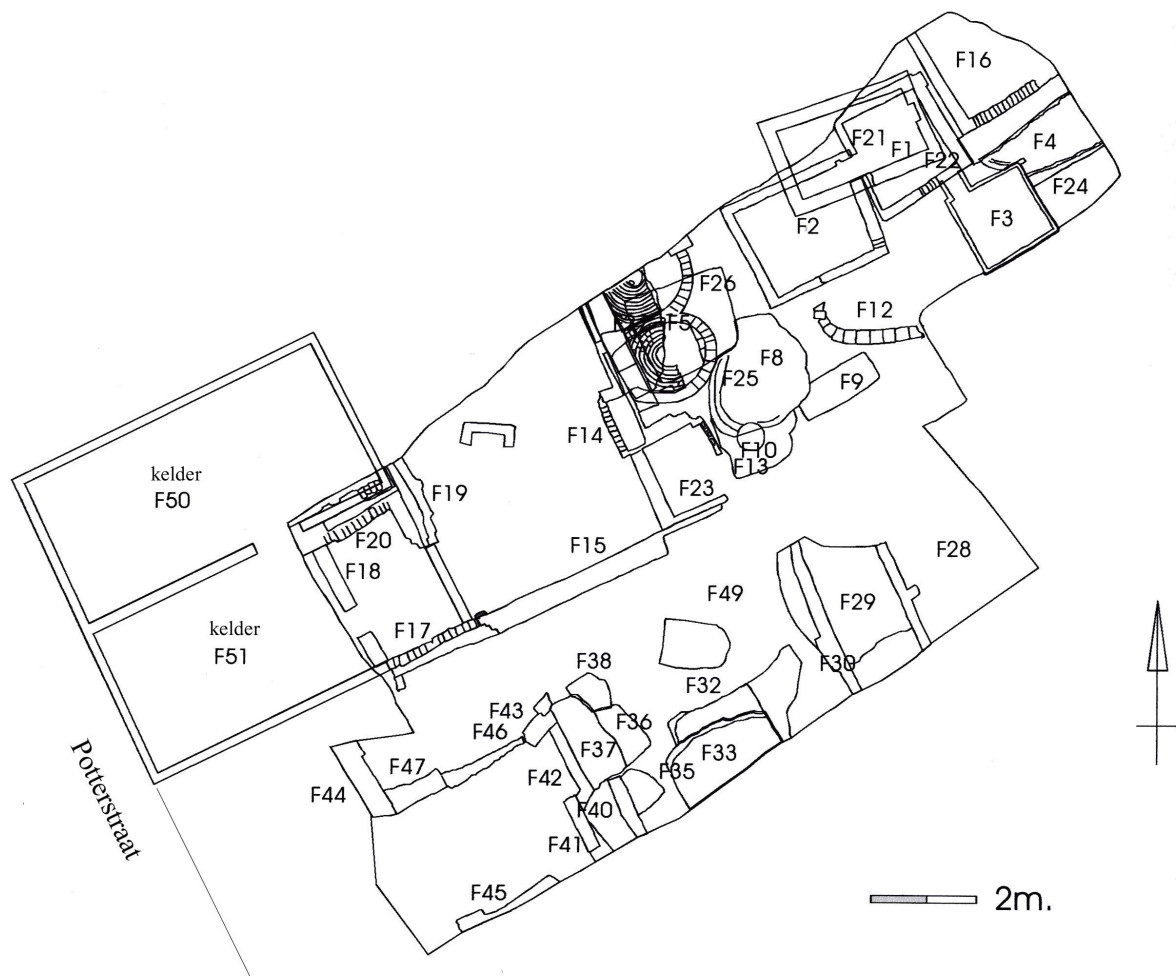
Tijdens de opgraving was er veel last van overvloedige regen.

Na het onderzoek werden de vondsten gereinigd en beschreven in het archeologische depot van Bergen op Zoom. De vondsten uit de beerkuilen en putten werden intensief gedocumenteerd. Deze documentatie dient als basis voor een verdere materiaalstudie.

Thans berusten de vondsten en de documentatie in het gemeentelijke depot.

Afb.5. Onderzoek van de beerput F21

Afb.6. Alle sporen-kaart

De oudste sporen op het terrein

Akkerlaag F6

De natuurlijke ondergrond bestaat uit dekzand, dat afhelt naar het oosten en noorden. Het is onderdeel van de Brabantse Wal: een pleistocene met dekzand overstoven noord-zuid gerichte rug die een scherpe begrenzing heeft met het holocene kleilandschap ten westen van de stad. De huidige binnenstad ligt op een dalvormige onderbreking in deze rug. De onderzoekslocatie bevindt zich op het meest noordelijke punt van de zandrug aan de rand van het dal, waar later de Lievevrouwestraat aangelegd zou worden. Thans ligt het maaiveld aan de straatzijde (Potterstraat) op 8,60 meter +nap. De bodem bestaat uit een veldpodzol met uitloging- en inspoelingslaag, die in de middeleeuwen is opgehoogd. Deze podzol was hier en daar op het terrein nog aanwezig, temidden van de vele kuilen, kelders en beerputten. Het oorspronkelijke loopvlak (A-horizont) bevond zich aan de straatzijde op ongeveer 7,90 meter +nap. Naar het oosten toe daalde het loopvlak tot ongeveer 6,95 meter +nap.

Op dit oude oppervlak bevond zich een dun pakket van grijs zand waarvan de maximale dikte ongeveer 35 centimeter bedroeg. Het gaat om een oude akkerlaag die was ontstaan door bemesting en vondstmateriaal bevatte uit de 12de en 13de eeuw. In de laag kon een onder- en bovenlaag onderscheiden worden.

In 1984 was bij een opgraving in de Zuidmolenstraat, op 80 meter ten zuidwesten van Potterstraat 7, een 70 centimeter dikke akkerlaag uit de 11de tot 13de eeuw gevonden, die vanaf de 13de eeuw was overstoven met stuifzand. De situatie in de Potterstraat leek hier sterk op, al kwamen de perioden niet precies overeen. De onderste laag van F6 was donkerder en humeuzer; de bovenste laag was lichter en vermengd met stuifzand. De vondsten in F6 wijzen op een bewoning vanaf de 12de eeuw, tenminste een eeuw later dan in de Zuidmolenstraat. De jongste aardewerkvondsten in de bovenlaag dateren uit het midden van de 13de eeuw.

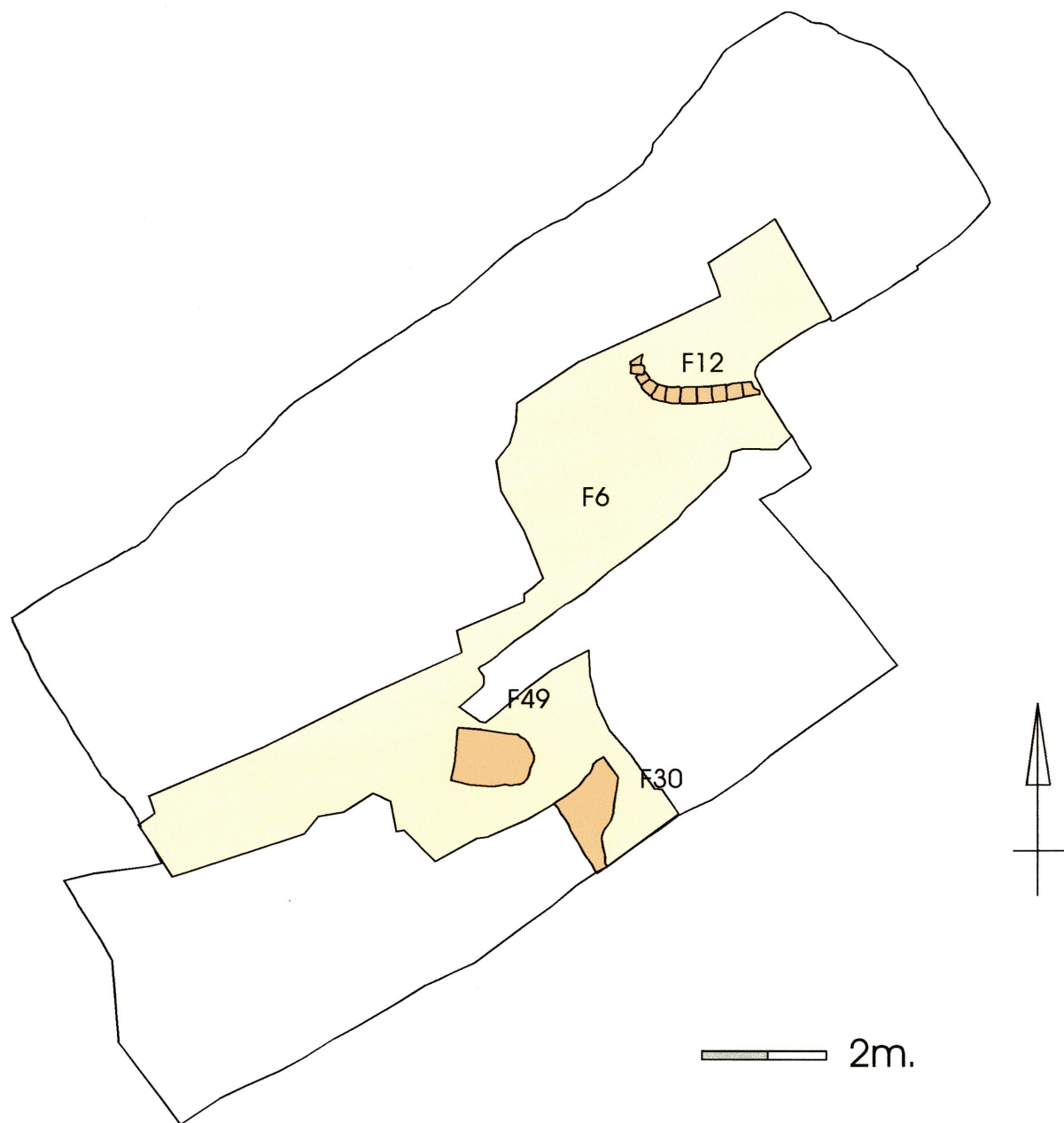
Plaggenstructuur F12

Op de akkerlaag bevond zich een grondspoor dat bestond uit vierkante plaggen van licht humeuze zwarte grond, vermoedelijk turf. Alleen de onderste laag was bewaard. De plaggen waren 20 x 20 centimeter groot. De plaggen vormen een rechthoekige structuur waarvan de zuidwestelijke hoek bewaard is gebleven.

Het is niet duidelijk wat het geweest is. Turfplaggen werden gedurende de 13de eeuw in Bergen op Zoom gebruikt als materiaal om terreinen mee af te bakenen, en soms ook als fundering voor houten bouwwerken. Vergelijkbare plaggensporen werden gevonden in de Zuidmolenstraat, waar deze de oudere akker afdekten. Ze werden opgestapeld tot zogenaamde tuinwallen, lage dijkvormige wallen van zand met een afdekking van plaggen, die dienden om vee af te schermen of om stuifzand tegen te houden. Vaak lag naast de wal een ondiepe greppel. Mogelijk heeft de plaggenstructuur in de Potterstraat eenzelfde functie gehad.

Afb.7. Het plaggenspoor F12 vanuit westelijke richting

Afb.8. Fase 1: Sporen uit de 13de eeuw

F30 en F49

Twee andere sporen, F30 en F49, waren ondiep ingegraven in F6 en bevatten eveneens een mengeling van import- en lokaal aardewerk. Het grijze aardewerk is harder van baksel, wat wijst op een datering in de tweede helft van de 13de eeuw. Opvallend is dat het vage spoor F49 eenzelfde oriëntatie lijkt te hebben als het plaggenspoor F12. F30 bevatte veel houtskool. De functie van deze sporen blijft onduidelijk.

Sporen uit de 14de eeuw

De 14de eeuwse sporen op het terrein bestonden uitsluitend uit kuilen, ingravingen en een enkele beerput. De kuilen waren divers van vorm en vulling. In de regel is het niet mogelijk om dergelijke kuilen beter te beschrijven dan eenvoudige begravingen van afval zoals bouwpuin en keukenafval. Jammer genoeg werden er geen sporen van erfscheidingen aangetroffen, die iets konden vertellen over de oudste indeling van de achtererven. De belangrijkste sporen worden een voor een beschreven.

Beerput F21

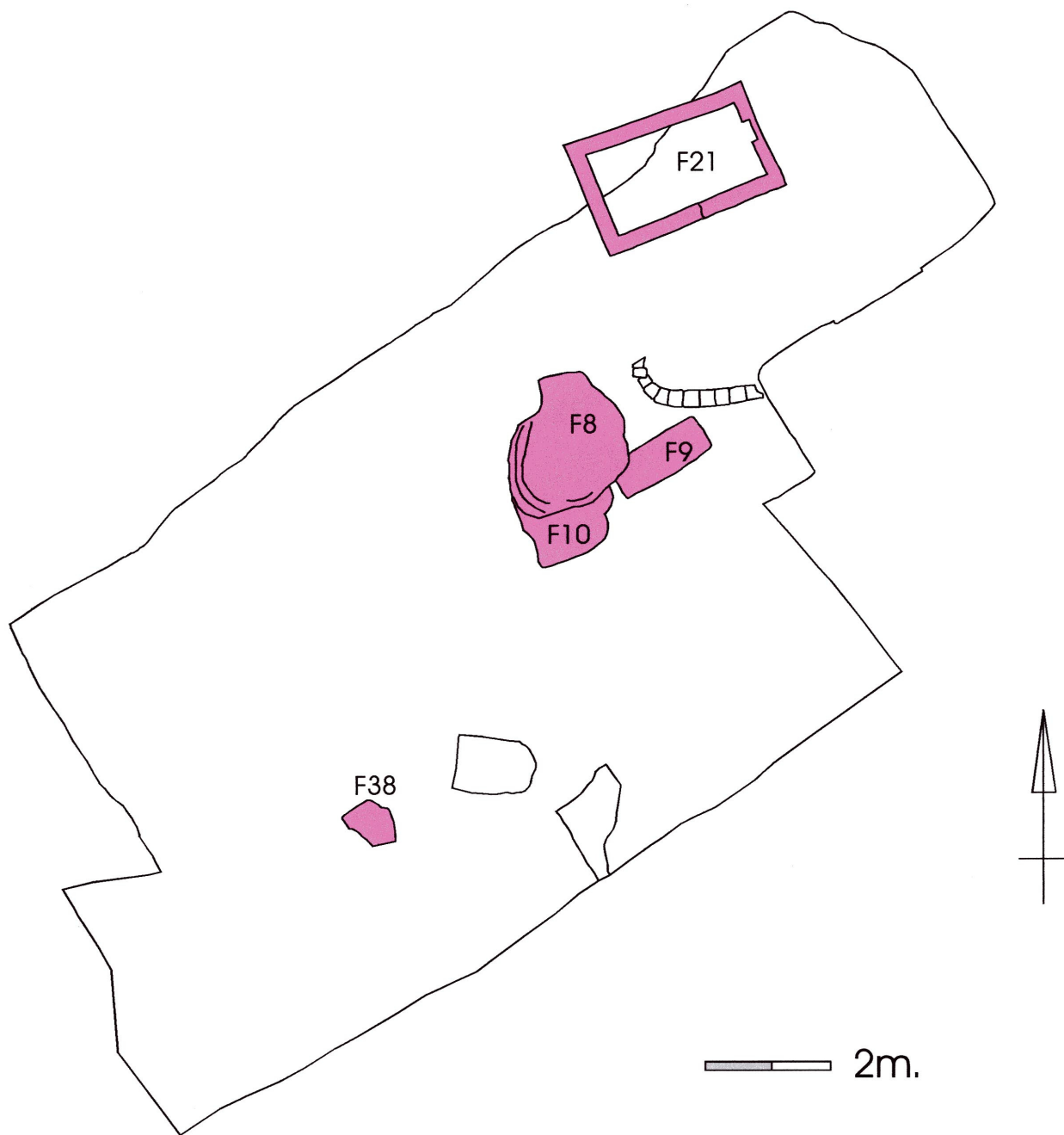
Dit is een rechthoekige gemetselde beerput met een binnenmaat van 1,25 bij 2,50 meter. De opbouw was grotendeels verdwenen bij de bouw van een nieuwere beerput (F1). De bodem was onverhard; aan de oostelijke zijde bevond zich een soort nis die mogelijk verband hield met een storkoker. De put was gemetseld met grote rode bakstenen, formaat 6,5x12x26 centimeter, steens dik.

Gelet op de oriëntatie van F21, kan deze put deel hebben uitgemaakt van Lievevrouwestraat 1 (De Meersman). De vulling bestond uit een onderlaag van licht humeuze beer, met weinig vondstmateriaal, en daarboven nog een tweede beerlaag, die nagenoeg vondstloos was.

De datering van de put en de vondsten ligt in het eerste kwart van de 14de eeuw. Daarmee is F21 de vroegste stenen beerput die tot op heden in de stad werd opgegraven.

Afb.9. F21: het gedeelte dat onder de jongere beerput F1 lag

Afb.10. Fase 2: Sporen uit de 14de eeuw

Kuilen F9 en F10

Dit zijn twee onregelmatig gevormde kuilen die vlak naast elkaar lagen en werden doorsneden door onder meer F8 en F13. Hun functie is onbekend. F9 was langgerekt en lag in dezelfde richting als de meeste andere sporen in de werkput. De vulling bestond uit fragmenten van baksteen en grijsbruin zand en enige rood en grijs aardewerk.

F10 was gevuld met zwartgrijs vlekkelig zand, baksteengruis en slechts enkele scherven van grijs en rood aardewerk.

De datering is 14de eeuw.

Kuil F8

Een ronde kuil met een duidelijke dubbele vulling, gescheiden door een berig laagje. De functie ervan is onbekend. De bodem van F8 lag gelijk die van met F10. Het weinige vondstmateriaal dateert uit de 14de eeuw. F8 werd doorsneden door F13 (een 15de eeuwse kuil, zie onder).

Kuil F48

Een zeer diepe kuil, die doorsneden werd door verschillende andere kuilen en ook door een kelder. F48 werd pas duidelijk nadat andere ondiepe kuilen gecoupeerd en verwijderd waren. De vulling bestond uit grijs zand met onder meer fragmenten van 14de eeuwse daktegels. Het is mogelijk een deel van een diepe insteek van een waterput geweest. Vanwege tijdgebrek kon dit spoor niet verder onderzocht worden. (NB: F48 is niet op de overzichtstekening weergegeven).

Kuil F38

Klein grillig kuiltje of inspitting. Bevatte aardewerkfragmenten uit de tweede helft van de 14de eeuw.

Sporen uit de 15de eeuw.

Muur F16

Achter de achtergevel van het pand De Mane bevond zich muurwerk van rode baksteen met een formaat van 5x10x20 centimeter. Het was het hoekverband van een vermoedelijke beerkelder uit de 15de eeuw. Tijdens het onderzoek werd vastgesteld dat het baksteenformaat onderin groter was: 6x13x26 centimeter. Ook was de muur hier wat dikker (anderhalf steens). Dit zou op een oudere bouwfase kunnen wijzen. Het was niet mogelijk om deze put nader te onderzoeken; de precieze afmetingen blijven derhalve onbekend.

Aan de zuidzijde van de muur bevond zich een oost-west gerichte funderingssleuf, gevuld met baksteenpuin en daktegels, die een opgaande muur gedragen zal hebben (F22). De stenen in deze funderingssleuf hadden een formaat van 5½ x 11 x ? centimeter. Deze funderingssleuf doorsneed de beerkuil F4, welke uit het eerste kwart van de 15de eeuw dateerde. De fundering is waarschijnlijk niet veel later aangelegd. Het is de vraag of ook het muurwerk F16 dóór deze beerkuil sneed. Dit kon niet vastgesteld worden.

F45, 46 en F47: resten van een keldertje

Aan de kant van de Potterstraat, op het zuidelijke gedeelte naast huisnummer 9, kwamen de resten van een klein keldertje aan het licht. Deze was eerder al bij de sloop van de pandjes aangetroffen en door de sloper volgestort met gestabiliseerd zand, nog voordat het archeologisch onderzocht of zelfs opgemeten kon worden. Het gewelfdek was daarbij verwijderd. De slopers betitelden de structuur als een "oude beerput". Tijdens de opgraving konden alleen nog de noord- en oostzijde bestudeerd worden. Vermoedelijk ging het niet om een beerput maar om een klein keldertje.

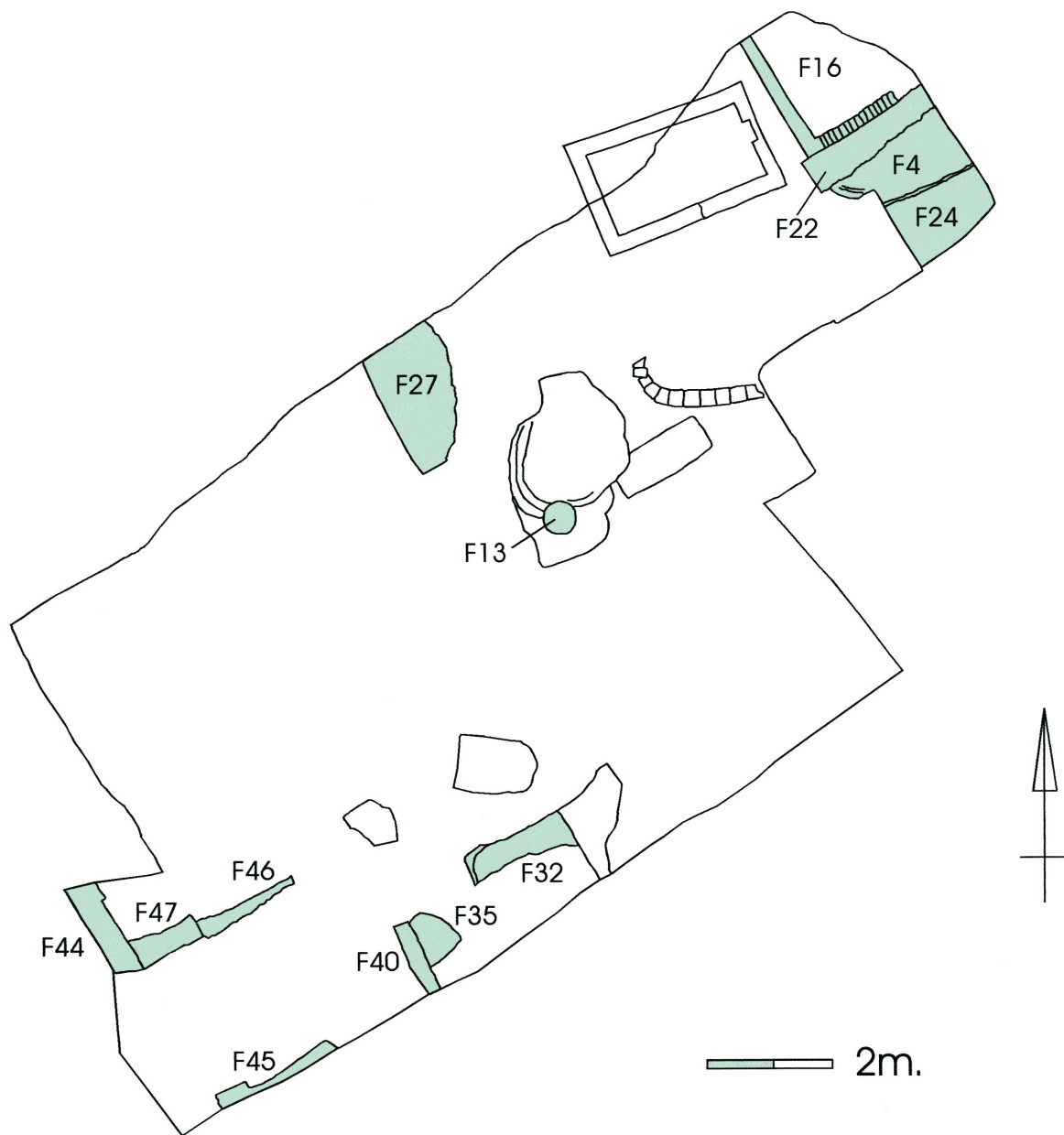
De inwendige breedte bedroeg ongeveer 2,40 meter; de lengte 3,80 meter. De noordelijke zijwand F47 bestond uit een anderhalf steens muur van regelmatig metselwerk met rode stenen in zachte gelige kalkspecie, met een formaat van 5 x 10 x ? centimeter.

Later, in de 17de of 18de eeuw, is de oostelijke (achter)wand veranderd. Het keldertje is toen iets ingekort en er is een trapingang gemaakt. F42,43 en 41 waren restanten van deze trap, waarvan het baksteenformaat 4 x 7½/8½ x 17 centimeter bedroeg. De insteek van de trap (F37) bevatte scherven vensterglas en faience.

Er zijn geen aanwijzingen dat er aan de straatzijde een kelder aanwezig was. Tijdens het slopen werd er niets gevonden. Helaas kon dit terreindeel niet opgegraven worden. Het muurtje F44, dat alleen in het vlak bestudeerd kon worden, leek later dan het achterkeldertje. Het maakte een hoek met de muur F46, maar stond hier koud tegen. De bruinrode bakstenen hadden een formaat van 4,5 x 9 x 19 centimeter. De datering ligt in de tweede helft van de 15de eeuw of in de 16de eeuw.

Afb.11. De resten van de dichtgestorte kelder F45-46-47

Afb.12. Fase 3: Sporen uit de 15de eeuw

Kuil F13

Een klein rond kuiltje (diameter 55 centimeter) met een vulling van venig zwart zand. Daarin bevonden zich de scherven van één vrijwel complete pispot van grijs aardewerk. De datering is vroeg-15de eeuw.

Kuil F32

Achter het kleine keldertje naast nummer 9 bevonden zich diverse elkaar doorsnijdende kuilen. Zij konden slechts voor een gedeelte onderzocht worden. Een van de duidelijkste sporen was F32, een ondiepe rechthoekige beerkuil. Deze bevatte enig rood- en grijsbakkend aardewerk uit de late 14de en vroege 15de eeuw. De kuil werd doorsneden door een grotere beerkuil (F33).

Beerkuil F4

Tegen de achtergevel van De Mane bevonden zich twee 15de eeuwse beerkuilen, waaruit zeer veel vondsten werden verzameld: F4 en F24. De beide kuilen volgden elkaar in tijd op; F24 was door F4 gegraven. De kuilen kenmerkten zich door de aanwezigheid van een relatief dunne bodem van beer en (in F24) een dunne beerlaag tegen de verticale wanden. De rest van de vullingen bestond uit zand en puin. Dergelijke kuilen worden heel vaak in de binnenstad van Bergen op Zoom gevonden, vaak naast of vlakbij een gemetselde beerput. Aangenomen wordt, dat deze kuilen gegraven werden als de beerput schoongemaakt werd. Men verwijderde de beer uit de stenen put om af te voeren in karren en als mest op het land uit te spreiden. Op de bodem van de beerput lagen de zware objecten zoals scherven en botten uit de keuken. Deze werden niet meegenomen maar ter plaatse begraven in een diepe kuil, die vervolgens meteen weer werd gedicht. Daarbij werd de beer tegen de randen van de put omhoog geperst. Dergelijke beerkuilen leveren vaak zeer veel complete voorwerpen en het is vrijwel zeker dat de complete restvulling op de bodem van de beerput in één keer in de kuil terecht kwam. Er zijn geen aanwijzingen dat er later nog eens in de kuilen werd gegraven. Het schoonmaken van de put kan overigens ook te maken hebben met de verkoop van het pand. In sommige steden was men verplicht om de put schoon op te leveren voor de volgende eigenaar. In de Bergse archieven is hier echter nog niets over gevonden.

F4 was een van de interessantste sporen op het erf. Het was in oorsprong een zeer grote rechthoekige beerkuil, waarvan alleen de zuidwesthoek is gevonden. De rest was verdwenen door de aanleg van beerkuil F24 en de puinfundering F22. De relatie met F16 is niet duidelijk; misschien was F16 de beerput waar F4 bij hoorde. De beerkuil bevatte veel aardewerk uit eerste kwart van de 15de eeuw. Het minimum aantal exemplaren vaatwerk bedroeg 81, terwijl toch maar een klein deel van de kuil onderzocht kon worden. Uiteraard was maar weinig archeologisch compleet.

Bijzondere voorwerpen zijn een lavabo, een witbakkende steelpan en een glazen braamnop, misschien onderdeel van een bel. Opmerkelijk is ook een groot bodemfragment van een Spaanse majolicakan met goudluster.

Beerkuil F24

Deze beerkuil bevond zich gedeeltelijk onder het achterhuis van De Lanterne en kon ook niet in zijn geheel worden onderzocht. Vermoedelijk is slechts een kwart van de inhoud geborgen. Bovendien was het keldertje F3 er doorheen gegraven. Alleen de noordgrens is gevonden dus de oorspronkelijke omvang is niet bekend. F24 had een beerlaag van 24 centimeter dikte en bevatte veel rood aardewerk. Het meeste daarvan bestaat uit kookpotten (grapen). Het aandeel van grijs aardewerk is in vergelijking met F4 sterk teruggelopen en bestaat alleen nog uit wat kannen. Het steengoed is wat toegenomen en bestaat onder meer uit drinkbekers uit Siegburg. De grootste toename ten opzichte van F4 is het glas, in de vorm van drinkbekers en schaaltes. Het is niet ondenkbaar dat deze beerkuil niet het afval van voedselbereiding bevatte (uit de keuken), maar het afval van de tafel.

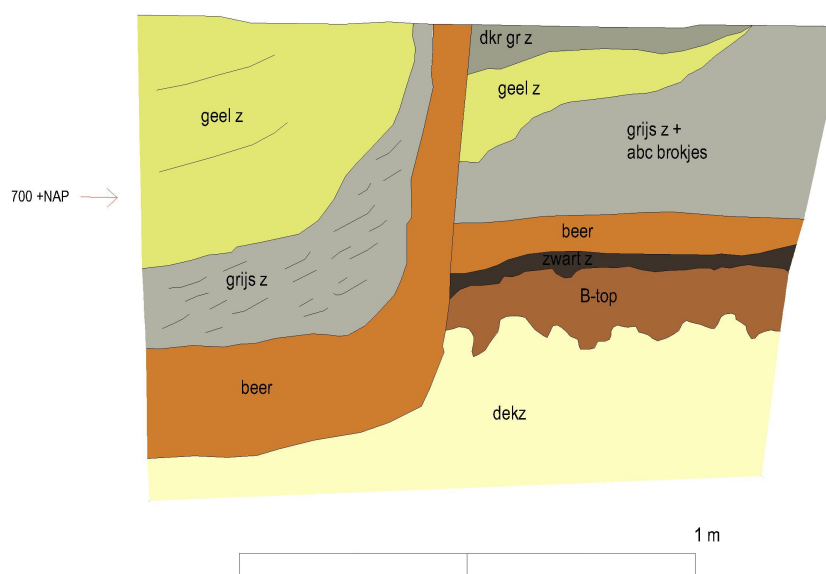
Opmerkelijke vondsten zijn nog een gedecoreerd mesheft en een lakenlood uit Lier.

F24 dateert uit tweede en derde kwart van de 15de eeuw.

Afb.13. Coupe over F4 en F24

westcoupe F24 / F4

Afb.14. Getekende coupe over F4 en F24

Kuil F27

Achter de achterzijde van de grote kelder op het noordelijke deel van het erf (zie pag. 15) bevond zich een kleine kuil, die gevuld was met grijs zand en verspit loodzand. Waarschijnlijk was het de onderzijde van een diepe kuil, die later grotendeel was weggegraven bij de aanleg van de kelder. F27 bevatte onder meer een gave Siegburg drinkbeker (zie foto) en delen van een knijpschaar. De datering is eerste helft van de 15de eeuw.

Afb.15. Siegburg beker uit F27

Kuil 35

Een diepe ingraving die grotendeel buiten de werkput lag, met een vulling van verspit geelgrijs zand. Er werd geen beerlaag waargenomen. De weinige vondsten erin dateren uit de 15de eeuw. De functie van de kuil is onbekend; de bodem kon niet bereikt worden.

De 16de eeuw

De meeste en tevens omvangrijkste sporen op het terrein dateerden uit de 16de eeuw. Het gaat om kelders, beerputten en afvalkuilen.

F50 en F51: Twee kelders onder Potterstraat 7a.

Tijdens de sloop van de bestaande panden werden twee keldertjes gevonden met een gewelf waarvan de as haaks op de straat stond, F50 en F51. Kort voordat ze werden afgebroken en opgevuld met gestabiliseerd zand, konden waarnemingen worden gedaan. Ondanks pogingen daartoe, was het niet meer mogelijk om deze kelders in situ te behouden.

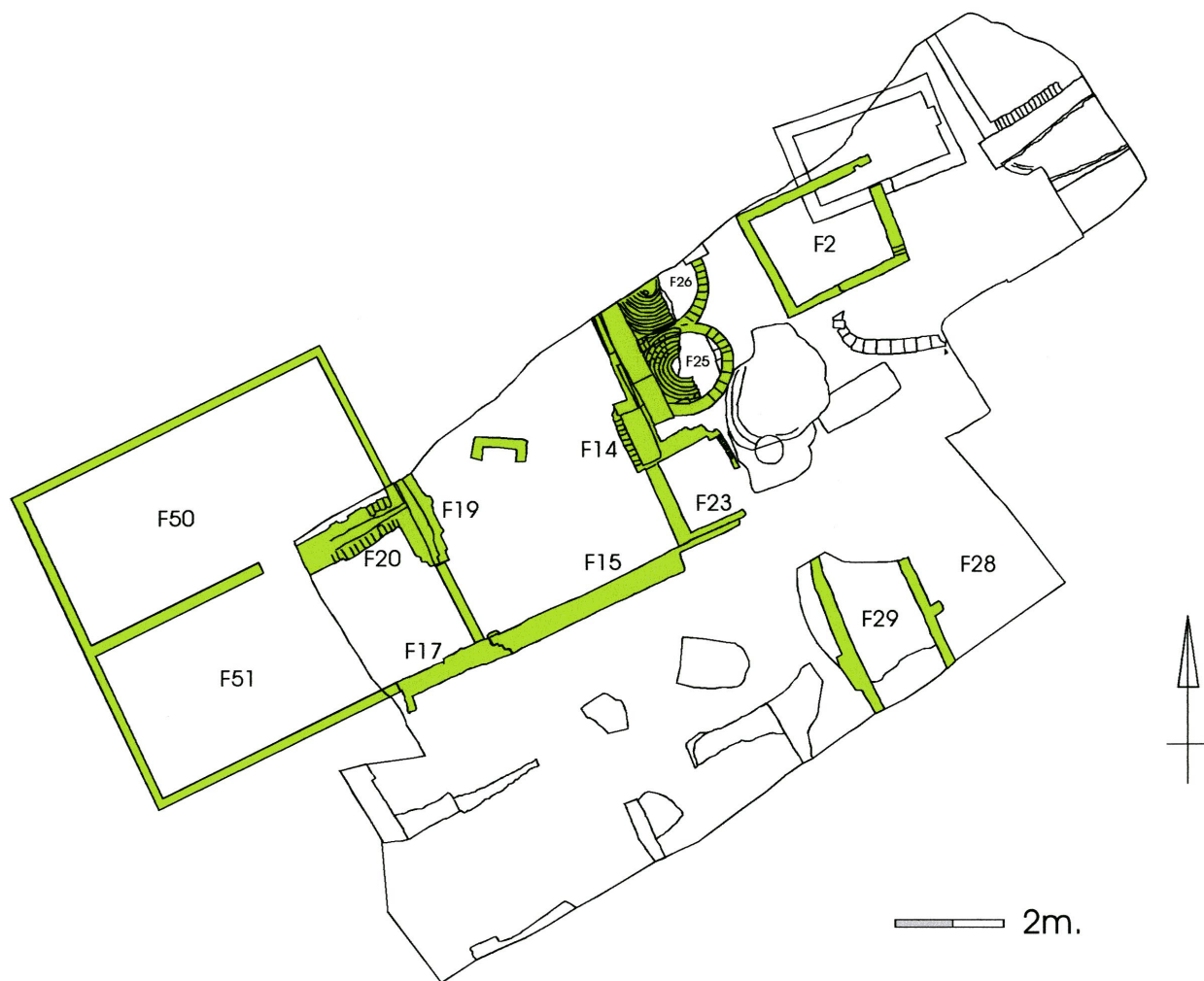
De noordelijke kelder was 6 x 2,90 meter groot en opgebouwd uit regelmatig metselwerk van bakstenen met formaat 5 x 10 x 20 centimeter. De datering op basis van dit formaat is 15de tot begin 16de eeuw. Het gewelf was later vervangen met kleine stenen van 4½ x 9 x 18 centimeter. In de achterwand leek een dichtgezette doorgang naar de achterkelder te zitten (zie foto).

De zuidelijke kelder was in oorsprong eveneens 6 x 2,90 meter groot en bestond uit metselwerk van rode baksteen, formaat 4½ x 9 x 18 centimeter. Het gewelf was van dezelfde stenen gemaakt. De kelder was ooit ingekort met een tussenmuurtje (F18) met opening en glijgoot (steenformaat (4 x ? x 18 centimeter). De datering daarvan is 17de of 18de eeuws.

Tijdens de opgraving zijn de tussenwand en de gewelfaanzetten van de beide kelders van bovenaf bestudeerd. Ondanks de verschillen in de steenformaten waren beide kelders in één keer gebouwd, waarbij een datering in het begin van de 16de eeuw aannemelijk lijkt.

Afb.16. De noordelijke kelder F50, kort voor de afbraak

Afb.17. Fase 4: Sporen uit de 16de eeuw

F14- F15- F19: De achterkelder

Tijdens de opgraving werd achter de beide kelders een derde kelder gevonden, waarvan het gewelf lang geleden was verwijderd. De kelder was ooit gebruikt als beerput en daarna bijna geheel afgebroken. Het gewelf was parallel aan de straat gericht, haaks op die van de voorkelders; er waren alleen nog aanzetten van bewaard. De kelder was van west naar oost 3,80 meter lang. De breedte kon niet worden vastgesteld omdat de noordwand niet opgegraven kon worden. Als de kelder net zo breed was als de beide voorkelders samen, dan was dat 6 meter.

De kelder had een vloer van rode plavuizen met een ongebruikelijke rechthoekige vorm.

De zuidwand van de kelder (F15) was opgebouwd uit een mengsel van hergebruikte bakstenen en nieuwe stenen waarvan de kleinste formaten $4\frac{1}{2} \times 8\frac{1}{2} \times 19$ en $5 \times 9\frac{1}{2} \times 19\frac{1}{2}$ centimeter bedroegen. Aan de binnenzijde waren drie kaarsnissen gemaakt.

De oostelijke wand (F14) bestond in feite uit drie delen, het resultaat van verbouwingen in verschillende perioden. Het steenformaat van het middelste gedeelte dat nog uit de bouwtijd van de kelder dateerde, was vrijwel gelijk aan dat van de zuidwand. Links daarvan was een voorziening gemaakt voor twee broodovens (zie hieronder); rechts ervan werd een dichtzetting aangetroffen, die verband leek te houden met een ingang. Die was 1,55 meter breed en aan de zijkant bepleisterd. De zijwanden van deze veronderstelde trapingang staken 1,60 meter achter de kelder uit (F23). Van de achterwand resteerde alleen een puinstrook. De trapopening was secundair dichtgezet met een $1\frac{1}{2}$ steens muur waarvan het steenformaat ($4\frac{1}{2} \times 8 \times 18$ centimeter) nauwelijks afweek van de overige muren.

De westelijke wand van de kelder (muurwerk F19) bestond uit een gedeeltelijk gesloopte muur waarvan het steenformaat niet afweek van F15. De afbraak in de zuidwesthoek had te maken met een hergebruik als beerput. Vanuit deze richting was een grote hoeveelheid afval en berige substantie in de kelder geworpen. Dit gebeurde in fasen. Onderin bevond zich een beerlaag uit de late 16de eeuw; bovenin ook vroeg-17de eeuws afval. Zeer bijzondere vondsten zijn een majolica schotel uit Montelupo (Italië) en een kleine majolica schotel, mogelijk van lokale herkomst.

Afb.18. De zuidwand van de achterkelder, tijdens het ontgraven (foto H.Noordhuijzen)

Afb.19. Het restant van de achterkelder, gezien vanuit het noorden

F25 en F26: Twee broodovens

In de noordoostelijke hoek van de kelder waren twee broodovens gebouwd, die tijdens de opgraving aan de buitenzijde gedocumenteerd konden worden (F25 en F26). Het was niet duidelijk of de ovens tegelijk met de kelder waren gebouwd, of later eraan toegevoegd. Wel waren ze op een bepaald moment buiten gebruik gesteld door een dichtzetting aan de binnenkant van de kelder.

In de muur F14 bevond zich een spaarboog over de twee smalle ovenmonden. Deze boog was van rode en gele stenen, formaat $4\frac{1}{2} \times 9 \times 20$ centimeter. Aan de binnenzijde van de kelder was een merkwaardige $\frac{3}{4}$ steens muur gemetseld waarin de ovenmonden waren uitgespaard. Het steenformaat daarvan was $4\frac{1}{2} \times 10 \times 20$ centimeter.

De grove manier van metselen wijst er op dat de ovens secundair in de kelder werden geconstrueerd.

De ovens waren nog gedeeltelijk bewaard. De ronde korven waren nog half aanwezig maar ingestort. De zuidelijke van de twee ovens was inwendig 1,70 breed en 2 meter lang van opening naar achterkant. Er was nog een stukje plavuizenvloer ($3\frac{1}{2} \times 19\frac{1}{2} \times 19\frac{1}{2}$ centimeter) over. De noordelijke oven werd maar half blootgelegd en was iets groter dan de andere.

Het steenformaat $5 \times 8\frac{1}{2} \times 18$ centimeter wijst op de 16de eeuw. Bij de bouw werd een oudere kuil F27 doorsneden.

De ovenmonden waren na beëindiging van de functie dichtgemetseld met halve stenen.

Broodovens zoals deze zijn nog aanwezig in verscheidene kelders in de binnenstad, bijvoorbeeld in het nabijgelegen pand De Vier Heemskinderen, hoek Potterstraat en Lievevrouwestraat.

Afb.20. De beide broodovens met de resten van de korven, gezien vanuit oostelijke richting

Afb.21. De broodovens, met resten van de vloeren en de dichtgezette openingen naar de kelder

F2: beerput

Dit is een grote rechthoekige bakstenen put met inwendige afmetingen van 1,80 x 2 meter, die tegen F1 was gemetseld. De noord- en zuidmuur waren steens, de andere halfsteens. Het baksteenformaat bedroeg $4\frac{1}{2} \times 9 \times 18$ centimeter. De relatie van deze beerput met de beerput F1 was niet duidelijk. Beide putten leken een verbinding met elkaar te hebben, via een smalle opening. Vanwege een verzakking en uitbraak van het muurwerk kon dit niet meer vastgesteld worden. Omdat de aangrenzende wand van F1 maar halfsteen dik was, lijkt F2 de oudste van beide putten. F2 was tot een diepte van ongeveer 60 centimeter bewaard en had geen harde bodem. De put was gevuld met vuil bruin zand en puin. Onderin bevond zich een zeer humeuze, stugge beerlaag met houten planken, maar vrijwel geen vondstmateriaal. Waarschijnlijk was deze grote put ooit geruimd. Een van de weinige vondsten, een fragment van een roodbakkende grape, wijst samen met het steenformaat op een 16de eeuwse datering.

Afb.22. F2 (rechts), nog niet uitgegraven. Links de beerput F1 boven op F21.

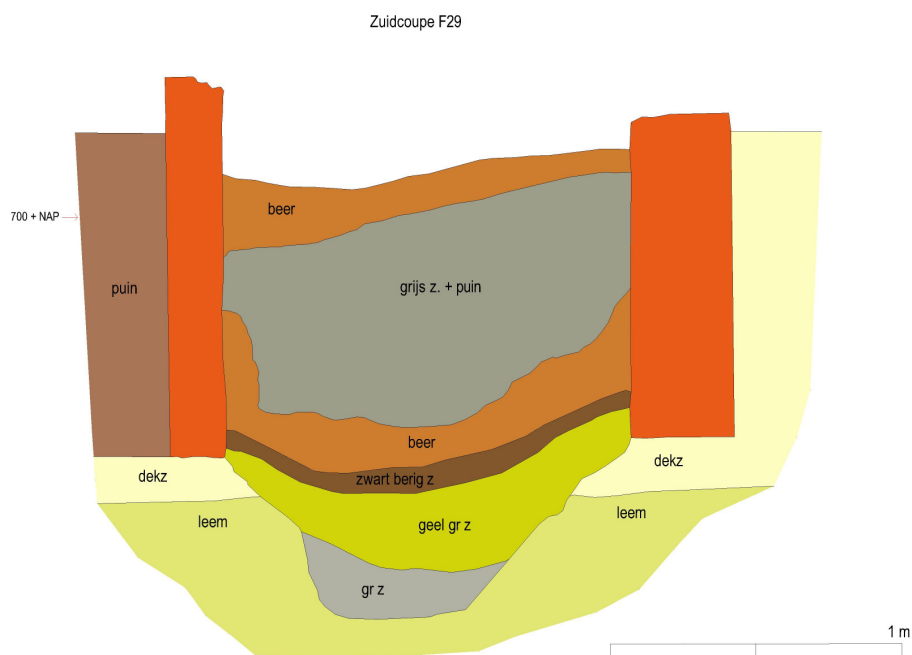
F29: Beerput

Deze vreemd gevormde beerput was inwendig 1,35 meter breed en tenminste 3 meter lang en bevond zich achter het pand De Kleine Lantaarn in de zuidelijke helft van de werkput.. De korte noordwand was verdwenen door de sloop van een tuinmuur; de zuidwand lag buiten de opgravingsput. De beerput bestond in feite uit een aanbouw tegen een grote kelder (F28), die deel uitmaakte van een achterhuis van De Kleine Lantaarn. De steens dikke westmuur van die kelder was aan de binnenkant bepleisterd en had een steunbeer. Het steenformaat $4\frac{1}{2} \times 9 \times 18\frac{1}{2}$ centimeter wijst op een 16de-eeuwse datering. Van een keldergewelf werd geen spoor meer gevonden. Wel was de kelder vol puin gestort, mogelijk afkomstig van het gewelf. De beerput F29 was 'koud' tegen deze kelder gezet. De westwand van F29 bestond uit rommelig anderhalf steens dik metselwerk in wild verband met een steenformaat van $5\frac{1}{2} \times 9 \times 19$ centimeter. De bewaarde hoogte was 1,30 meter.

De vulling van F29 was zeer gelaagd: bovenin beer, daaronder een dik pakket grijs zand en puin, dan een tweede beerlaag, vervolgens een dunne laag zwart berig zand. Daar weer onder bevond zich een vulling van lemig grijs zand. De bodem van de vulling reikte 55 centimeter dieper dan de onderkant van de muren en het is niet uit te sluiten dat de onderste laag deel uitmaakte van een oudere kuil van vóór de bouw van de beerput. De meeste vondsten kwamen uit de tweede vulling van boven (grijs zand) en niet uit de beerlagen. Opmerkelijk zijn een vrijwel complete spreekuwpot, scherven van aardewerk uit het Franse Beauvais en een bronzen beslagstuk. De datering van deze vulling is tweede en derde kwart van de 16de eeuw.

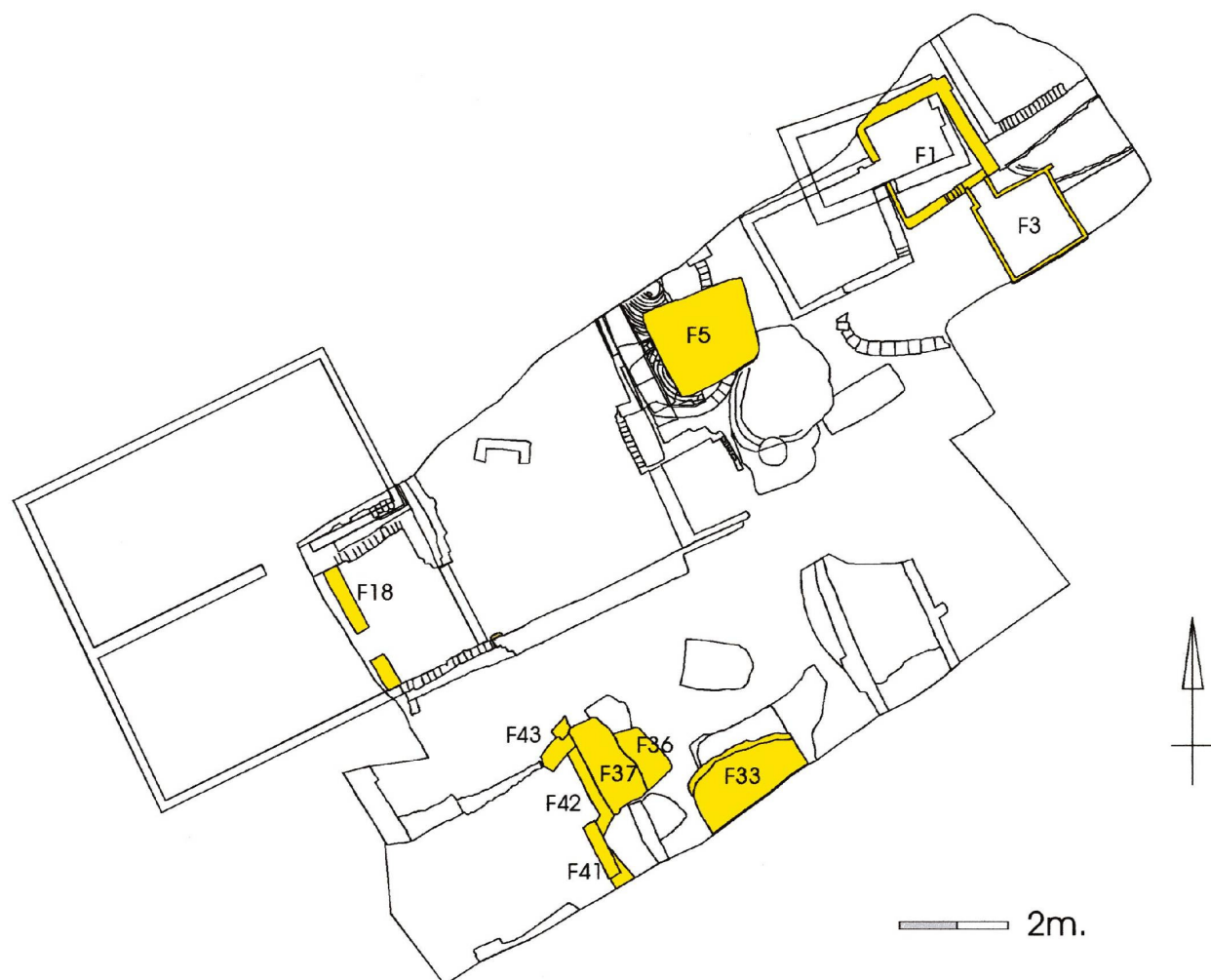
Afb.23. F29, vanuit noordelijke richting

Afb.24. Getekende doorsnede over F29

De 17de eeuw

Slechts weinig sporen dateren uit de 17de en 18de eeuw. Het betreft enkele kuilen, beerputten en onderdelen van een oudere kelder.

Afb.25. Fase 5: Sporen uit de 17de eeuw

F 33: Beerkuil

Een kuil met een rechthoekige vorm, gelegen achter De Kleine Lantaarn en grotendeels buiten het zuidprofiel van de opgravingsput. De kuil was door de oudere kuil F32 gegraven. F33 was diep uitgegraven en bevatte een opmerkelijk dikke beerlaag (90 centimeter). De schaarse vondsten uit de homogene beerlaag dateren uit de 15de tot en met de 17de eeuw. De oudere vondsten komen waarschijnlijk uit de vulling van F32.

Mogelijk hoorde de kuil bij de naastgelegen beerput F29.

Bijzondere vondsten zijn fragmenten van git-kralen en de stam van een Italiaans vleugelglas met goudluster.

F36 Kuil

Een vierkante kuil, doorsneden door de insteek van de trap van de kelder F45-46-47 (F37). Rechthoekig van vorm, ruim een meter diep. Bevatte weinig vondsten, zoals een steengoed kan uit Raeren met een griffioen als applique.

F1 Beerput

Deze rechthoekige put had een onregelmatige opbouw: de noord- en oostwand waren 1½ steens, de zuid- en westwand waren steens en gedeeltelijk als een klamp tegen de oudere put F2 gemetseld. De inwendige maten bedroegen ongeveer 1,60 bij 1,70 meter. De put was boven de oudere beerput F21 gemetseld en daardoor ook verzakt. De bewaarde hoogte was 92 cm. In de westkant bevond zich een verticale sleuf die gedeeltelijk recht afgewerkt was en mogelijk tegelijk met of secundair tegen F2 was gezet. Een deel ervan was helaas verbroken. In de zuidwand bevond zich een secundair uitgebroken deel waar F3 een overstort in had.

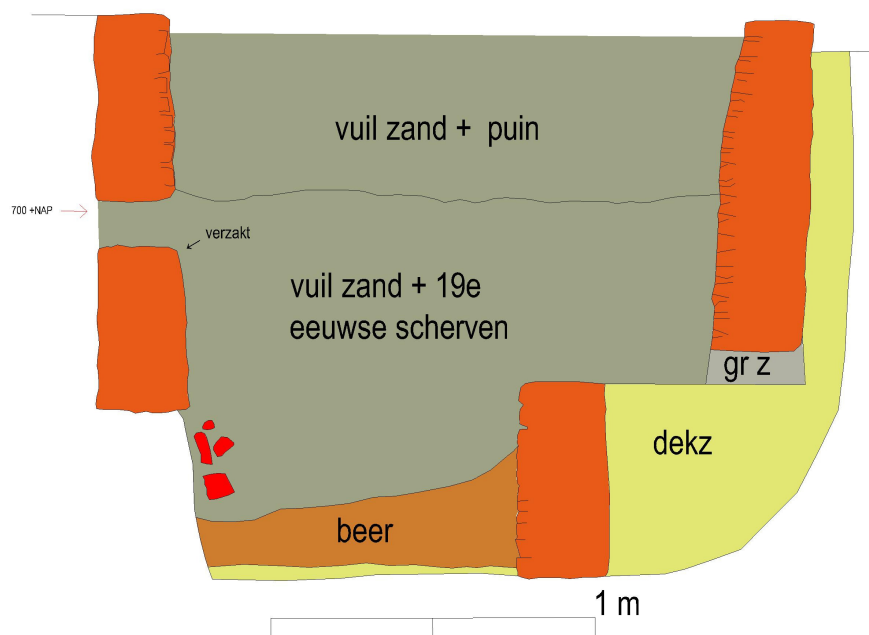
Het steenformaat varieerde enigszins: 4 x 7½-8½ x 16½-17½ centimeter, met hergebruik van grotere stenen.

De vulling bestond uit vuil zand dat dateerde uit het einde van de 19de tot begin van de 20ste eeuw. Alleen op de bodem lag nog een dunne laag berig bruin zand met 17de eeuwse scherven.

Afb.26. Beerput F1

Oostcoupe F1 / F21

Afb.27. Getekende doorsnede over F1 en F21

F3 beerput

Deze merkwaardige rechthoekige constructie van baksteen was helemaal halfsteens gemetseld. Inwendig was hij 1½ x 1½ meter groot. De wanden weken naar buiten, waren bepleisterd en hadden hier en daar daktegels als bedekking. Er was echter géén harde vloer (meer) aanwezig. De bewaarde diepte was 90 centimeter. Het baksteenformaat bedroeg 4 x 9 x 18½ centimeter.

Vanuit de noordwand van F3 was primair een verbinding gemaakt naar beerput F1 via een overloop. Als F3 te vol raakte, stroomde de inhoud naar F1.

De functie van deze put is niet bekend. Waarschijnlijk was het primair geen beerput maar een bak voor een of ander ambachtelijk proces, hoewel een wateropvangbak ook mogelijk is. De vulling bestond bovenin uit puin en zwart zand; onderin lag een pakket van rul bruin zand. Het schaarse vondstmateriaal in de beide lagen was laat-17de eeuws zoals faience tegels en steengoed uit Westerwald. Opmerkelijk was een fragment van een olielampje, dat paste aan een stuk uit beerkuil F24 en van bovenuit de vulling kwam.

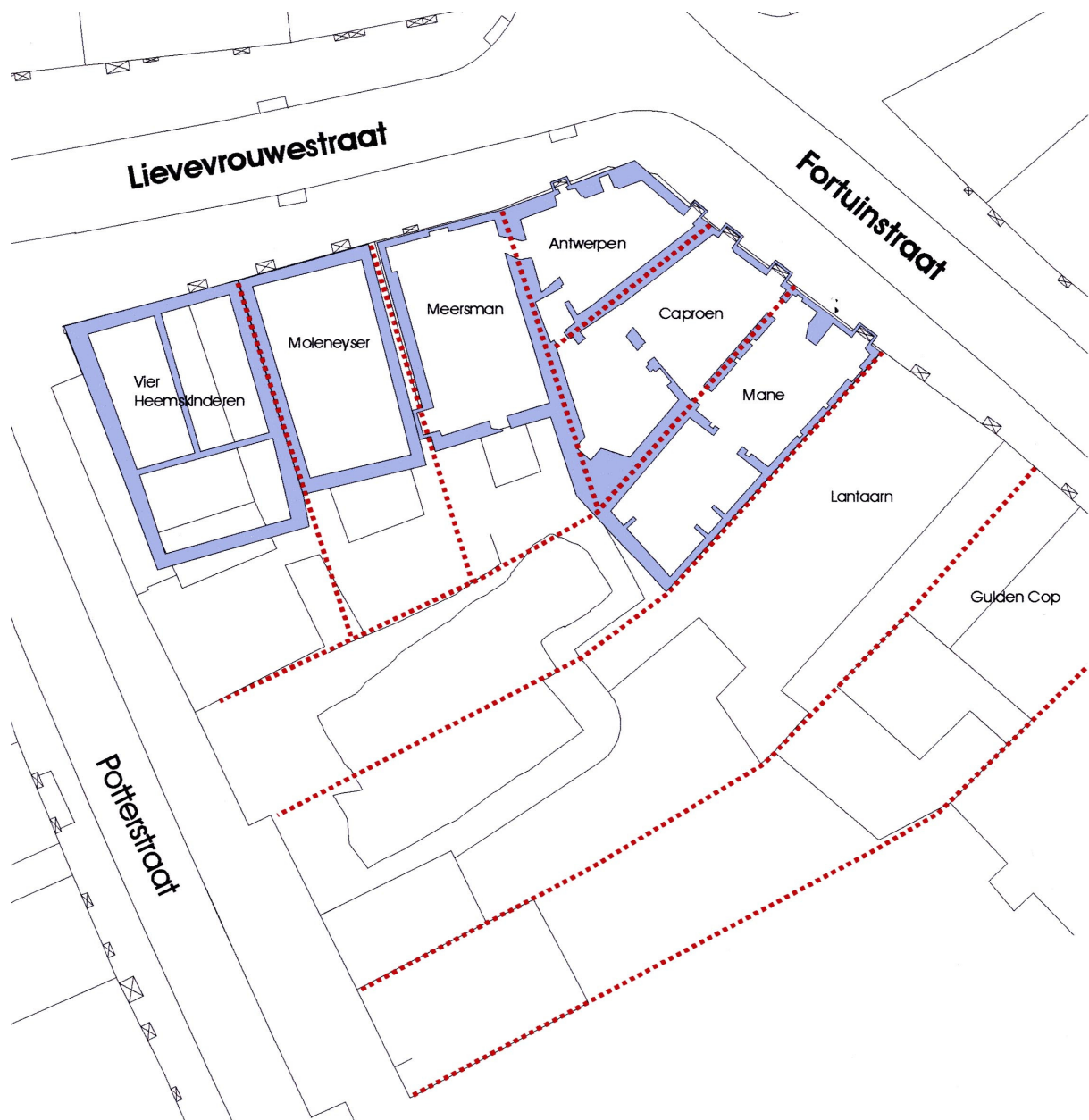
Afb.28. F3, gezien vanuit noordelijke richting

F5: beerkuil

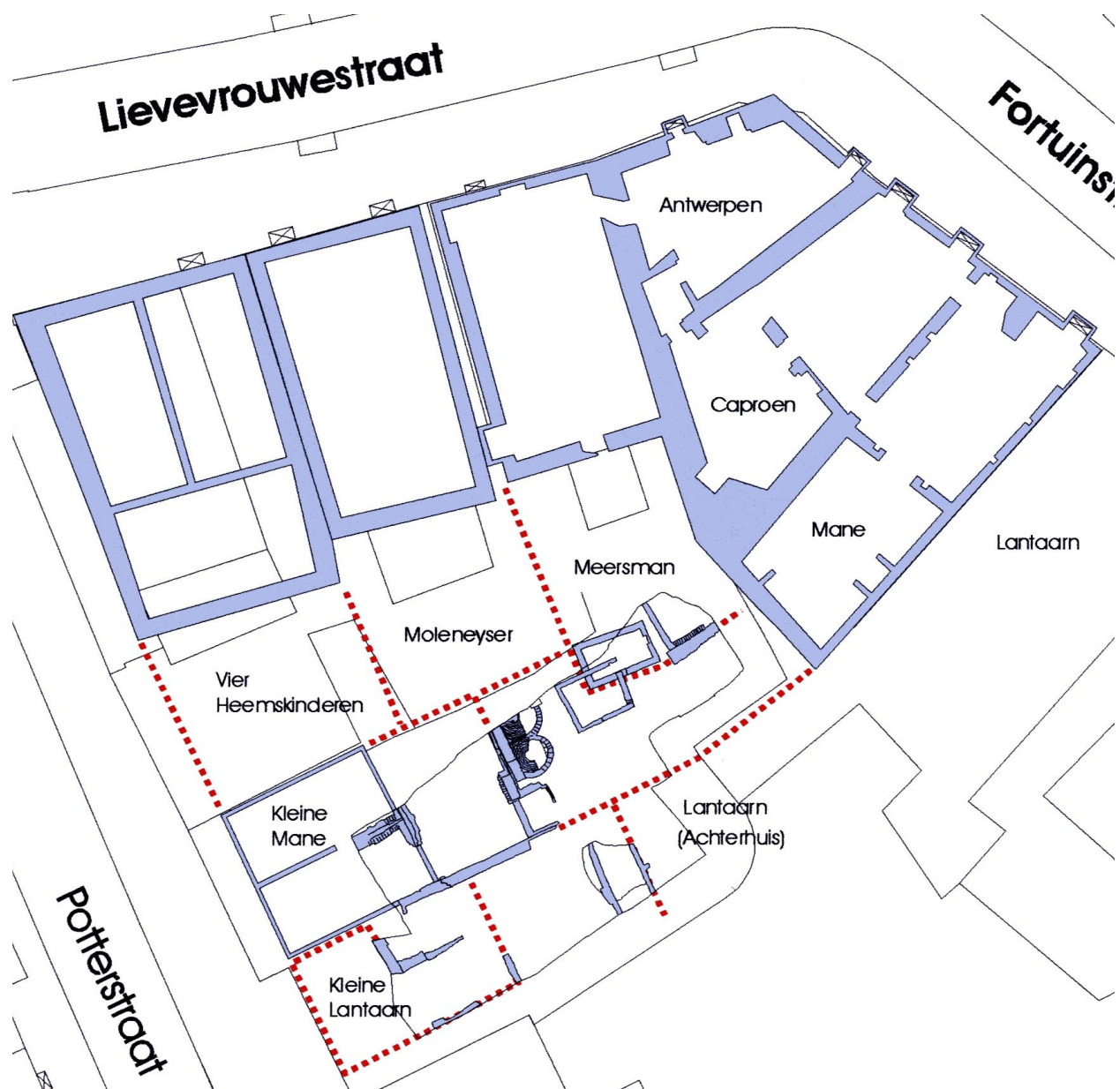
Een rechthoekige kuil met afmetingen van ruim 2 x 1,75 meter, gevuld met berig grijs zand waarin geen echte beerrand of beerbodem meer aanwijsbaar waren. Deze kuil werd gegraven boven de eerder genoemde broodovens achter de kelder. Daarbij werden de ovens ernstig beschadigd. De kuil bevatte zeer veel vondsten, zoals een grote hoeveelheid faience schotels en tabakspijpen. Opmerkelijk zijn ook de fragmenten van tenminste 41 smeltkroesjes met resten van goud. Ze zijn toe te schrijven aan de edelsmid Jacobus van Alphen die het pand "Het Wapen van Schotland" (het vroegere Molenijzer) in bezit had vanaf 1686 tot aan zijn dood in 1691. De kuil ligt immers precies achter dat pand, nu Lievevrouwestraat 3. Waarschijnlijk is na zijn dood een beerput achter het huis geruimd en werden de vondsten secundair in deze kuil begraven.

Afb.29. Beerkuil F5 als aangekrast spoor in het vlak

Afb.30. Hypothetische reconstructie van de percelering in de 14de-15de eeuw.

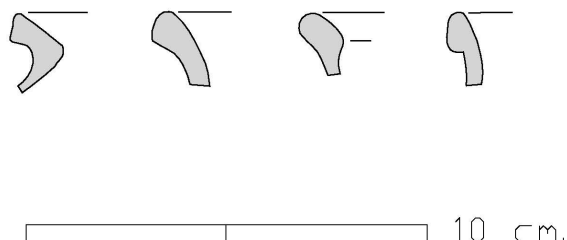
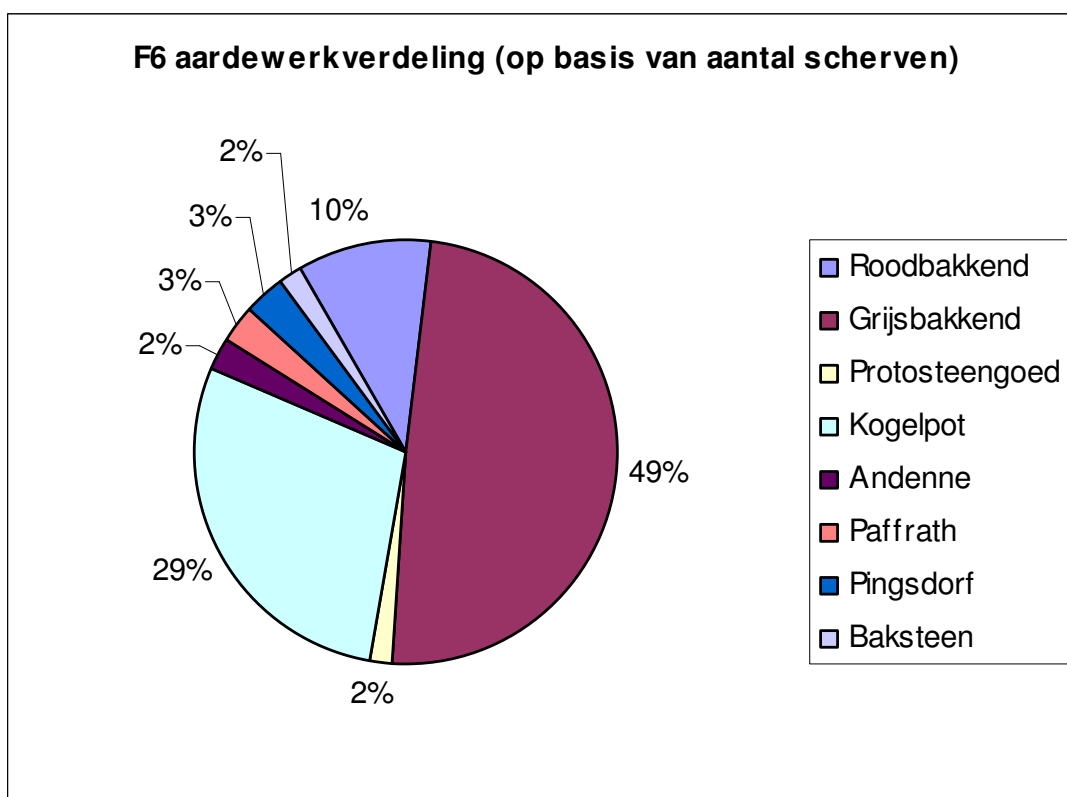
Afb. 31. Een projectie van het kelderplan op de huidige ondergrond, met een deel van de opgegraven sporen. De gestippelde lijnen geven de veronderstelde indeling van de erven weer in de 16de eeuw, op basis van de archeologische bevindingen.

5. De vondstcomplexen

De akkerlaag F6

Het aardewerk in de akkerlaag van de Potterstraat bestond uit zeer kleine fragmenten van voornamelijk grijsbakkend aardewerk en importen uit Paffrath, Pingsdorf en Andenne. Een van de randfragmenten Andenne kan gedateerd worden in de tweede helft van de 12de eeuw.

Het grote percentage grijsbakkend lokaal gemaakt aardewerk, het voorkomen van rood aardewerk en protosteengoed wijzen op een datering van de late 12de tot het midden van de 13de eeuw. In de onderste helft van de akkerlaag kwam relatief het meeste Andenne, Paffrath en Pingsdorf-aardewerk voor, maar ook al enig protosteengoed. De bovenste laag was lichter van kleur en vermengd met stuifzand en bevatte ook brokjes baksteen.

Afb.32. Randfragmenten van aardewerk in F6
Llinks Pingsdorf, rechts grijsbakkend aardewerk. Datering 12B-13A.

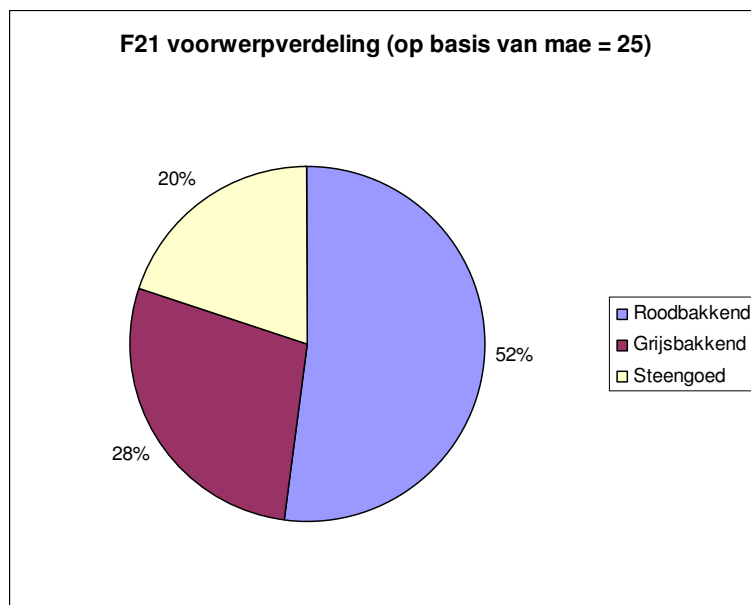
De vondsten uit F21

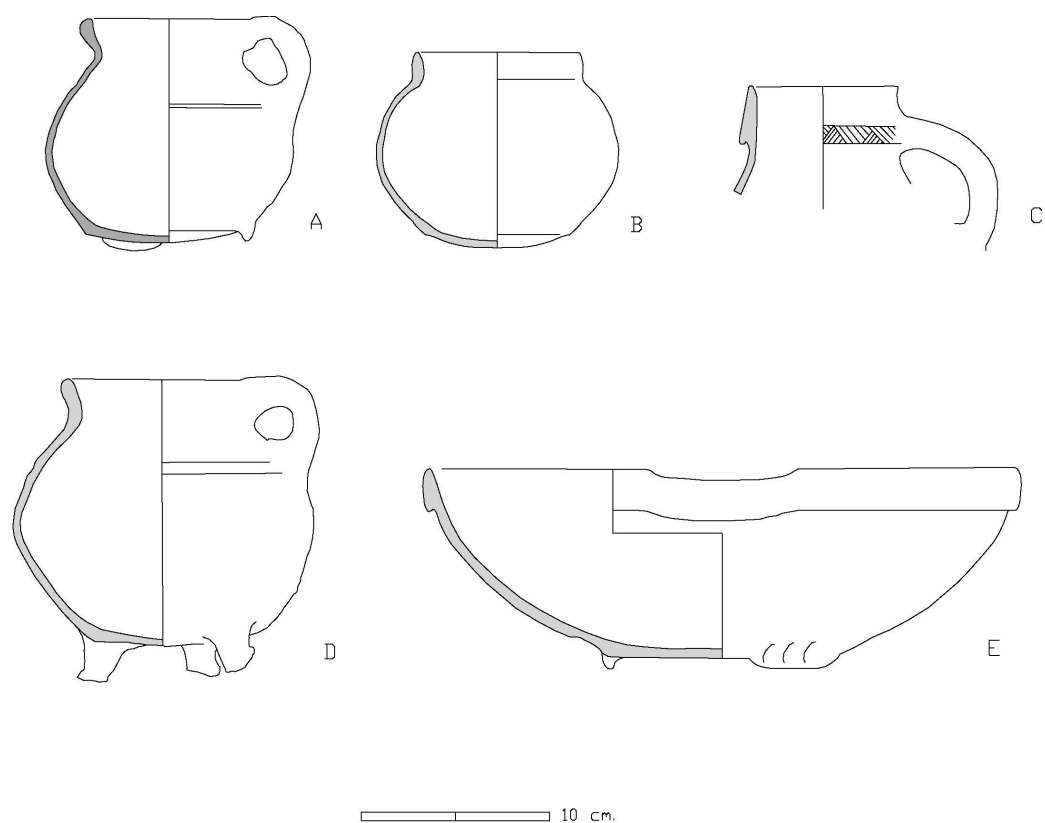
Deze rechthoekige beerput bevatte maar een beperkt aantal (25) voorwerpen van keramiek.

De vondsten bestaan uit grijs- en roodbakkend aardewerk en steengoed. Het gaat hoofdzakelijk om keukengerei: elf kleine kookpotjes die de overgang markeren van grijsbakkende typen op knijpvinnen naar roodbakkende, zowel op vinnen, als poten. Grote kommen komen zowel in rood als grijs voor. Opmerkelijk is een typisch "kogelpotje" op een lensvormige bodem van grijsbakkend aardewerk. Van vijf steengoed kannen zijn alleen fragmenten bewaard. Eén ervan is vervaardigd in Langerwehe en heeft een radstempelversiering op de hals.

Voorts zijn er fragmenten van twee rode deksels en kannen in rood- en grijsbakkende uitvoering. Onder de vondsten bevindt zich ook een stukje speelgoed. Een mooie werpkoot van een kootspel met aan de bovenzijde een ingekraste X. Dergelijke koten worden vaker gevonden in beerputten in Bergen op Zoom. In 2003 is uit een beerput op de Parade een heel kootspel bestaande uit 49 koten geborgen.

Het grootste deel van deze beerput is gesloopt door het aanleggen van beerput F1 en F2. Het is dus niet te zeggen hoeveel er daarbij verloren is gegaan.

Afb.33. Keramiek uit F21. Schaal 1:4.

A en B: grijsbakkend; C: steengoed met ijzerengobe uit Langerwehe; D en E: roodbakkend aardewerk. Datering 14a.

Afb.34. Diverse voorwerpen uit de oudste beerput F21. Linksonder een benen werpkoot.

Afvalkuil F13

Deze kuil bevatte precies één grijze pispot. Het kuiltje is waarschijnlijk speciaal gegraven om de pot kwijt te kunnen.

Afb.35. Grijs aardewerken pispot

De vondsten uit F4

Deze beerkuil bevat hoofdzakelijk roodbakkend aardewerk. Steengoed, witbakkend aardewerk, grijsbakkend aardewerk en glas zijn in mindere mate vertegenwoordigd.

Onder het rode aardewerk vinden we 32 grappen, voornamelijk bolvormig met relatief kleine halsopening, maar ook enkele buidelvormige grappen zijn aanwezig. Van de 11 aangetroffen pispotten staan er 10 op een standing en slechts 1 op standvinnen. De buidelvormige pispot op standingen, met manchetrand of een enkele keer met een dakvormige rand, komt in Bergen op Zoom veel voor in het eerste kwart van de 15^e eeuw. In andere steden verschijnt de standing pas veel later. Verder bevat de kuil nog 5 koekenpannen, 4 kannen, 2 kommen, 2 papkommen, 1 schotel, 1 vergiet, 1 olielamp, 1 vogelfluit en 1 lavabo.

Een lavabo is een soort hangend wasvat met twee tuiten. Door de lavabo te kantelen liep er water uit waarmee de handen gewassen konden worden. De lavabo is voor Bergen op Zoom een vrij zeldzame vondst. Elders in de stad zijn eerder fragmenten van een metalen exemplaar gevonden.

Iets minder zeldzaam is de vogelfluit, waar helaas alleen het mondstuk van bewaard is gebleven.

Het steengoed wordt vertegenwoordigd door 4 kannen uit Raeren en 3 drinkbekers uit Siegburg. De Siegburg bekers hebben tweemaal een gewone hoge komvorm en eenmaal een diabolovorm.

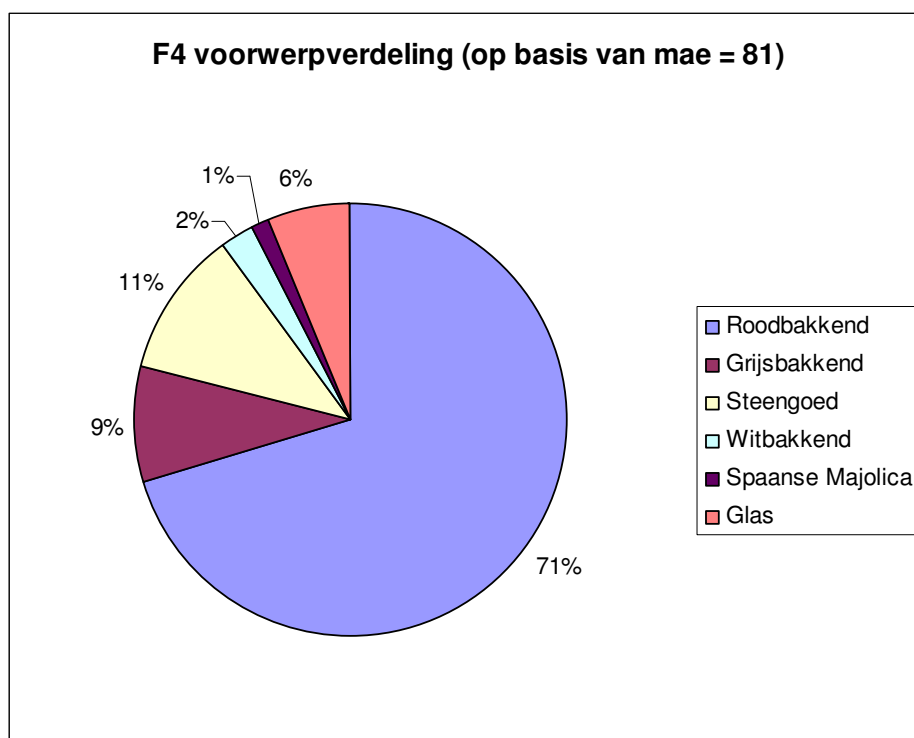
Een grote spinsteen is vermoedelijk uit Raeren afkomstig.

In witbakkend aardewerk zijn nog een steelpan en een grape aangetroffen. Witbakkend aardewerk uit het Maas- en Rijngebied wordt in Bergen op Zoom maar zelden aangetroffen in vroeg 15^e eeuwse contexten.

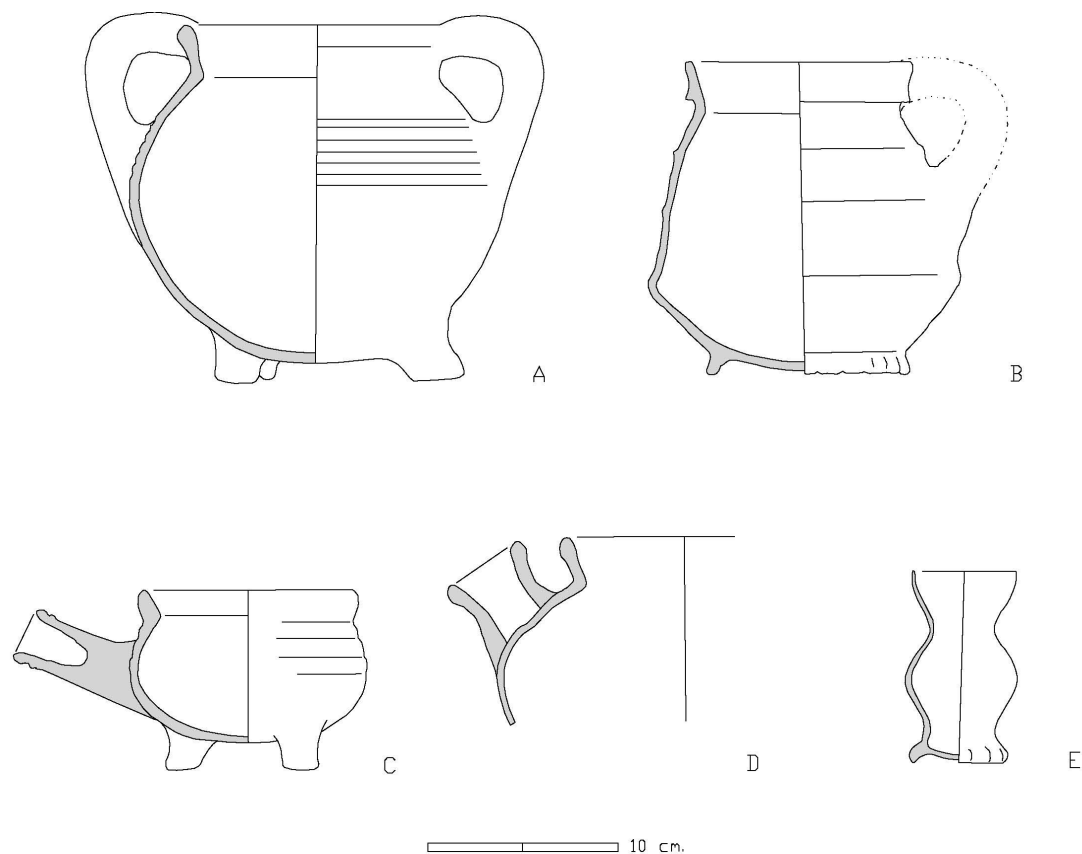
Het grijsbakkend aardewerk is in deze kuil al sterk ondervertegenwoordigd: 6 pispotten en 1 kookpot.. In de tweede helft van de 14de eeuw wordt de grijsbakkende techniek in Bergen op Zoom alleen nog voor kannen en grote teilen toegepast. In de vroege 15de eeuw verschijnt kortstondig ook de pispot in het grijs.

Aan glas bevonden zich in deze kuil 4 maigelbechers en 1 maigelein. Een aparte vondst bij het glas is een grote braamnop met een vrijwel vlakke breuk aan de achterzijde. Mogelijk is het onderdeel geweest van een grote glazen tafelbel.

Verbazingwekkend was de vondst van een groot bodemfragment van een kan in Spaanse goudluster majolica. Het voorwerp is waarschijnlijk gemaakt in Sevilla. De goudluster op de buitenzijde is volledig verdwenen. Slechts met een bepaalde lichtinval is nog waarneembaar waar het gezeten heeft.

F4 bevatte hoofdzakelijk keukengerei. In vergelijking met de naastliggende beerput F24 is tafelgerei en ander gebruiksgoed hier sterk ondervertegenwoordigd. Een groot deel van de voorwerpen is slechts fragmentarisch bewaard gebleven. Dit is verklaarbaar doordat slechts een klein deel (minder dan 1/3) van de kuil bewaard is gebleven. De rest is in een later stadium bij de aanleg van kelder F16 en het graven van beerkuil F24 verdwenen.

Afb.36. Keramiek uit F4. Schaal 1:4

A: grape B: pispot; C: witbakkende steelpan; D: lavabo; D: Siegburg beker. Datering 15A.

Afb.37. Fragment van een Spaanse majolica-kan met goudluster

Het roodbakkende aardewerk wordt ook hier hoofdzakelijk vertegenwoordigd door keukengerei. Opvallend is de grote hoeveelheid grappen die in dit complex aanwezig zijn, ruim 52 stuks. Voorts bevat dit complex de volgende voorwerpen van roodbakkend aardewerk: 7 koekenpannen, 3 steelpannen, 6 kannen, 4 teilen, 3 kommen, 4 schotels (zowel groot als klein), 1 vetvanger, 1 olielamp en 1 drinkuit.

Het gebruik van grijsbakkend aardewerk in de late 15de eeuw is sporadisch geworden. Het aandeel aan grijsbakkend aardewerk bestaat hier nog uit scherven van 2 kannen en 4 pispotten. Dit materiaal is echter zeer fragmentarisch (slechts enkele scherven) en kan waarschijnlijk als opspit beschouwd worden.

Verder bevat dit complex 1 grape van witbakkend aardewerk, afkomstig uit Maas- of Rijngebied.

Het steengoed en het glas bestaat uit tafelgerei. F24 bevat 14 steengoed kannen uit Raeren, Siegburg en Langerwehe en 15 komvormige drinkbekers uit Siegburg. Al dit materiaal is uiterst fragmentarisch bewaard.

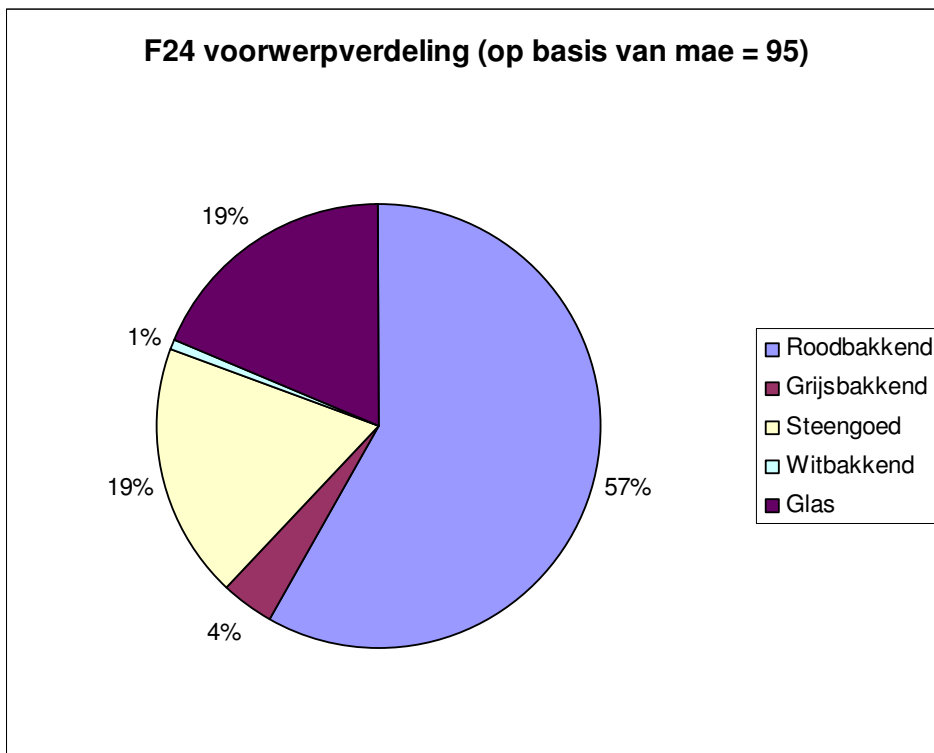
De glazen voorwerpen bestaan uit 23 maigelbechers waarvan vier 8-kantige exemplaren, 1 maigelein, 1 hoge voetbeker en 1 voetbeker met glasdraadversiering.

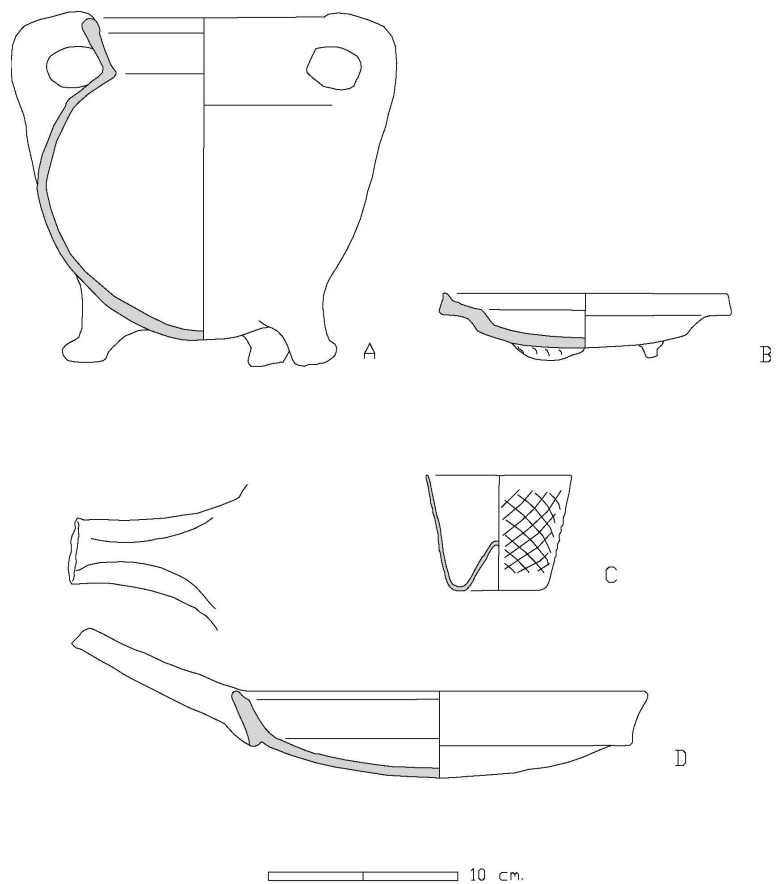
Ander drinkgerei dat vertegenwoordigd is, is de kuttrolf. Dit is een drinkfles met een gebogen hals die uit verschillende kanalen bestaat, meestal drie of vier. Het in dit complex aangetroffen halsfragment bezit maar liefst vijf kanalen.

Verder bevonden zich enkele fragmenten vensterglas in de vulling. Hierbij hoort een bijna gaaf ruitvormig vensterglas.

De categorie metalen voorwerpen is net zoals vrijwel altijd in de Bergse beerputten en kuilen zeer klein.

Uit F24 kwamen 8 spijkers, 2 fragmenten van meslemmeten, een half lakenloodje van de stad Lier en een vrijwel geheel glad afgesleten mijtje. Een bijzonder voorwerp is een mesheft met benen beslagplaten, ingelegd met koperen klavertjes.

Afb.38. Keramiek en glas uit F24. Schaal 1:4.
A:grape; B: schotel; C: drinkbeker van woudglas; D: koekenpan. Datering: 15 B.

Afb.39. Schoteltje met slibbogen (zie afb. 38B)

Deze rechthoekige beerput is vanwege tijdsgebrek slechts ten dele onderzocht. De meeste vondsten kwamen niet uit de bovenste beerlaag maar uit de daaronder gelegen laag van grijs puinig zand.

Het roodbakkende aardewerk in deze beerput bestaat uit 19 grapen, 4 pispotten, 3 koekenpannen, 1 steelpan, 4 kannen, 2 teilen, 6 kommen, 6 papkommen, 7 schotels, 1 beker, 4 vergieten, 1 vetvanger, 1 olielamp, 1 bloempot, 1 aspot, 1 beeldje en 2 spreuwenpotten. Eén van de spreuwenpotten is van het model dat in de lengte langs de gevel werd gehangen. De opening waarlangs men de inhoud kon leeghalen zit niet aan de onderkant van de pot maar aan de zijkant. Van het tweede exemplaar was te weinig bewaard gebleven om het type vast te kunnen stellen.

Eén van de rood aardewerken kannen is gezien de structuur en het harde baksel een importproduct: een zeldzaamheid in het gewone huisraad van de 15de eeuw.

Van het beeldje is alleen de kop bewaard gebleven. Het is vrij gedetailleerd weergegeven en stelt een besnord mannetje voor. Waarschijnlijk was het een speelgoed object. Eén van de papkommen is vrij klein en was waarschijnlijk ook bedoeld als speelgoed.

Het percentage steengoed in deze put is naar verhouding laag: 4 kannen, 1 kleine tuitpot, 1 spinsteen en een lage drinkbeker, een zogenaamde Schnelle .

Witbakkend aardewerk in deze beerput is ook maar weinig aanwezig. Tot deze categorie behoren 1 deksel, 1 steelpan en een kommetje.

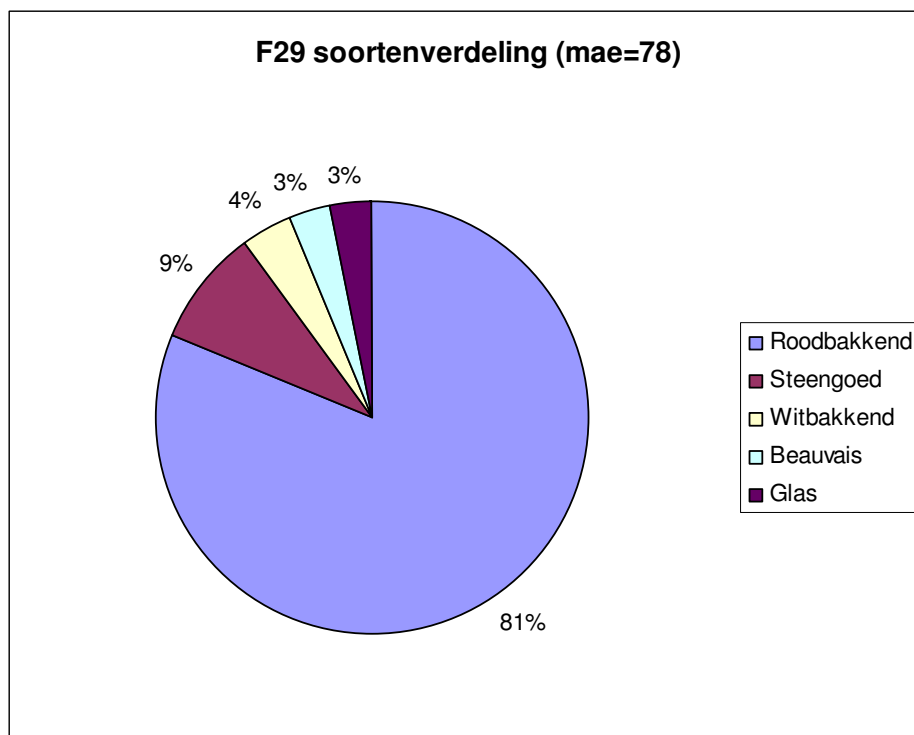
De glazen vondsten bestaan uit een knotsbeker en een fles, alsook enkele fragmenten vensterglas.

Bijzonder is de aanwezigheid van enkele voorwerpen uit het Franse Beauvais. Ze bestaan uit een kan met bruin, groen en blauw glazuur en een schotel met een oranje oppervlak met sgraffito versiering. Aardewerk uit Frankrijk is tamelijk zeldzaam in de Bergse vondstcomplexen.

Onder de metalen voorwerpen bevinden zich een paar bijzondere vondsten. Een rond meubel- of leerbeslag draagt een Medusakop omringd door bladranken. Het geheel vertoont nog resten van vergulding.

Een klein rond schaalje van een muntbalans bezit helaas geen instempeling dat herkomst zou kunnen verraden.

Een klein ijzeren kolenscheepje kan bedoeld zijn om kooltjes in een stooftje te scheppen maar evengoed gemaakt zijn als kinderspeelgoed.

Afb.40. Enkele voorwerpen uit F29: spreeuwenpot en drinkbeker

De achterkelder (F15 e.o.)

Wegens tijdgebrek is uit de beervulling van deze kelder slechts een representatief monster genomen. Al tijdens het onderzoek bleek dat de vulling uit meerdere lagen bestond: onderin, op de keldervloer, humeuze beer met vondsten uit het laatste kwart van de 16de eeuw, en daarboven een zandiger vulling met veel puin en vroeg-17de eeuwse vondsten. Deze werd weer afgedekt door een puinlaag met schaars laat-17de eeuwse vondstmateriaal. In de opgraving werden alleen de onderste vullagen onderzocht. De scheiding tussen deze twee lagen was erg moeilijk zichtbaar.

De oudste, onderste vulling bevatte voornamelijk rood aardewerk zoals grappen, steelpannen, pispotten, schotels en kannen. Steengoed was minder vertegenwoordigd. Een bijzondere vondst is een "bijbelkan" uit Raeren met het lijdensverhaal rondom in appliques afgebeeld. Enig witbakkend aardewerk, afkomstig uit het Wesergebied, bestaat uit een kookpot, een deksel en een spaarpot.

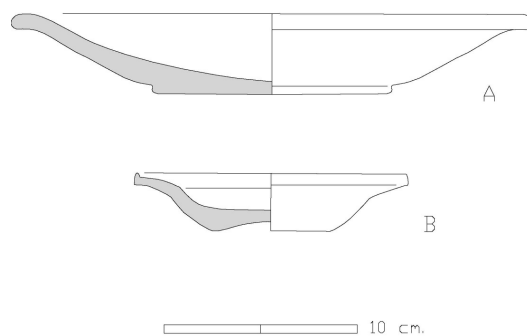
Twee voorwerpen zijn heel bijzonder: een vrijwel compleet klein majolica schoteltje en fragmenten van een grote schotel. Het kleine exemplaar is polychroom beschilderd met een appel en concentrische ringen. De vorm is identiek aan majolica, dat in Bergen op Zoom werd geproduceerd in de eerste helft van de 16de eeuw en werd opgegraven aan de Zuidzijde Haven. In de literatuur wordt het soms als 'zoutschaaltje' betiteld, dat op tafel gebruikt werd.

De grote schotel is afkomstig uit het Italiaanse Montelupo. Ongeveer tweederde deel is bewaard gebleven. De decoratie bestaat uit geometrische motiefjes en gestileerde bladranken. In het midden staat een rozet. De felle oranje kleur is opvallend. De kleisoort, bodem en afwerking wijken af van het Bergen op Zoomse majolica. Soortgelijke schotels of fragmenten ervan zijn eerder gevonden in Dordrecht, Middelburg en Enkhuizen en worden gedateerd in de eerste helft van de 16de eeuw³. Montelupo ontwikkelde zich in de 15de eeuw tot een van de belangrijkste productiecentra van majolica in Italië. In de loop van de 16de eeuw werd er veel geëxporteerd, maar voorwerpen van deze hoge kwaliteit zijn toch uiterst zeldzaam in Nederland.

Uit de kelder komen verder nog diverse metalen objecten zoals leerbeslag, een vingerhoed en een rekenpenning van Hans Krauwinkel I (einde 16de eeuw).

³ Hurst, J.G./Neal, D.S./Van Beuningen, H.J.E. 1986: Pottery produced and traded in North-West Europe 1350-1650, Rotterdam Papers 6, 12-14.

Uit de middelste keldervulling kwam eveneens veel rood aardewerk, en fragmenten van steengoed kannen uit Frechen en Westerwald. Opmerkelijk was het ontbreken van tabakspijpen.

Afb.41. Aardewerk uit de achterkelder van De Kleine Mane. Schaal 1:4.
A: majolicaschotel uit Montelupo; B: majolica schoteltje. Datering 16A.

Afb.42. Schotel uit Montelupo

Afb.43. Kan met bijbelse taferelen en een majolica schoteltje

Afb.44. Divers rood aardewerk en steengoed

De inhoud van dit complex bestaat voor het grootste deel uit tafelgerei én voorwerpen die gerelateerd kunnen worden aan het ambacht van de eigenaar. Het keukengerei is in mindere mate aanwezig.

De bewoners van het bijbehorende pand lijken een voorliefde gehad te hebben voor het Hollandse faience. Van de onbeschilderde witte waar werden maar liefst 65 kleine borden, 5 schotels, 6 plooi-schotels (zowel fijn- als groflobbig), 3 kommen, 6 papkommen, 1 vergiet en 2 kannetjes aangetroffen. De borden hebben een vlakke bodem.

Onder de blauw beschilderde waar bevonden zich 10 borden met een zeer diverse beschildering (zowel Chinees als Hollands motief), 1 hoge beker met het jaartal 1664, 2 hoge kommen met Chinese taferelen op de buitenzijde en een zeer bijzondere kalebasfles met florale en geometrische beschildering. Deze fles dateert uit de eerste helft van de 17de eeuw (afb.46 links).

Ook het majolica was vertegenwoordigd. Van de witte waar zijn 3 grote schotels aangetroffen, van de blauw beschilderde waar 9 grote schotels, alle met florale beschildering. Slechts één schotel en een zalfpotje hebben polychrome beschildering. Het polychrome majolica was in die periode al lang niet meer in zwang; het gaat mogelijk om wat oudere erfstukken.

Het steengoed bestaat bijna volledig uit kannen: 2 mineraalwaterkruiken uit Westerwald, 2 kleine baardmankruiken uit Frechen, 1 boerendanskruik, mogelijk Keuls, 1 drinkkan uit Westerwald en 1 kan uit Raeren. Het enige andere voorwerp in deze vondstgroep is een pispot. Al deze vondsten zijn uiterst fragmentarisch bewaard.

Bij het witbakkende aardewerk treffen we buiten het gewone gebruiks-aardewerk ook aardewerk aan dat we in verband kunnen brengen met het beroep van Jacobus van Alphen. In de beerkuil zijn namelijk 41 smeltkroesjes aangetroffen. Ze hebben de kenmerkende driehoekige vorm. Een aantal heeft zelfs nog restjes goud aan de binnenzijde. De hoogte varieert van 3,5 tot 9,3 centimeter (afb. 47).

Andere in het complex aanwezige objecten van witbakkend aardewerk zijn 5 grapen, 6 pispotten, 6 papkommen, 2 kommen zowel met als zonder koperoxide, 1 komfoor, 1 kan, 1 beker en 1 steelpan.

Het roodbakkende aardewerk toont een vrij grote variëteit aan gebruiksvormen. Het kookgerei springt er met een groot aantal voorwerpen uit: 33 grapen, 25 steelpannen, 4 bakpannen en 1 sluitpan. Verder zijn er nog 7 pispotten, 7 papkommen, 3 schotels, 1 beker, 2 komforen, 11 deksels, 2 vergieten, 1 zalfpot, 2 bloempotten, 9 testen, 1 aspot en 1 hengselpot. Bijzondere vondst is tenslotte een zogenaamde "spaarkip", een kleine variant op het moderne spaarvarken.

Onder de rood aardewerken importen bevinden zich nog 1 Wanfried schotel, 2 Weser kommetjes en een Weser bekertje.

Voor een laat 17^e eeuwse beerkuil bevat dit complex relatief weinig tabakspijpen. Slechts 31 exemplaren zijn geborgen. Hiervan hadden er 14 een hielmerk. Hieronder een korte opsomming van de aangetroffen merken:

1 ex. (ruiter te paard) met daaronder VO = maker onbekend (1645/1650 – 1655/1660)

4 ex. Al gekroond = Adriaen Jansz. van der Aerde (1655/1660 – 1674)

3 ex. CW gekroond = Cornelis Willemsz. de Jonge (1674 – 1686)

3 ex. T*I*P = Thiel Jansz. Proost (1636 – 1674)

1 ex. II gekroond = Jan Jacobsz. van der Aerden (1655/1660 – 1685/1690)

1 ex. ☼ gekroond = Jan Fransz. van 't Landt (1675 - ?)

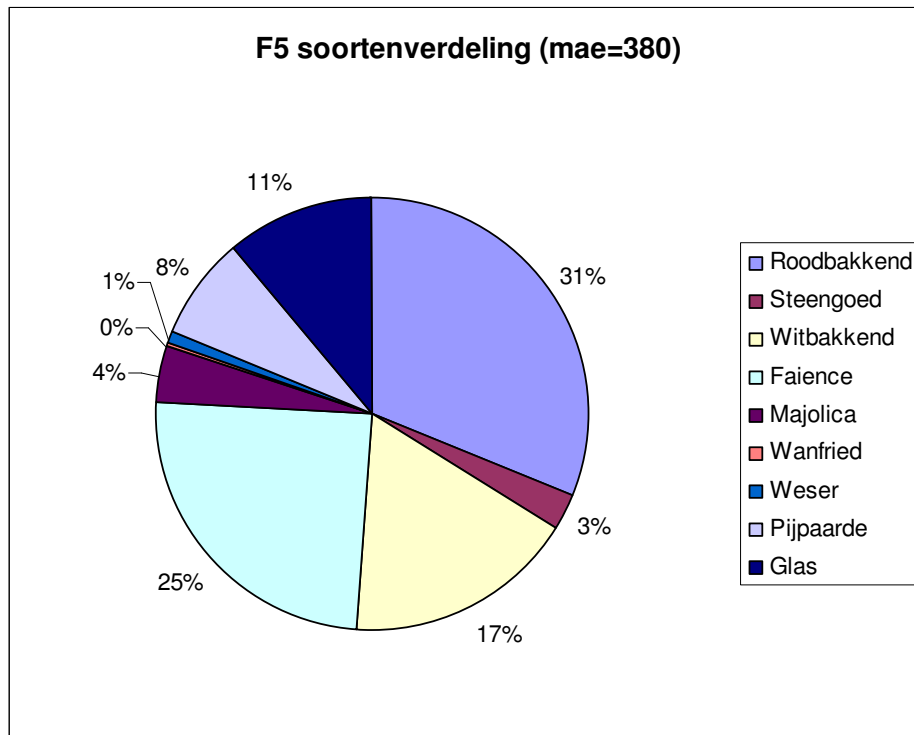
1 ex. ISB gekroond = Jan Stevensz. Bal (1650/1655 – 1667) Opvallend is dat het merendeel van de aangetroffen pijpen dateert uit het derde kwart van de 17^e eeuw, terwijl Jacobus van Alphen pas in 1686 in het pand is komen wonen. Was hij zeer zuinig op zijn pijpen in tegenstelling tot zijn tijdgenoten of heeft hij gewoon een hele grote voorraad gehad?

Het glas wordt gekenmerkt door een grote variëteit aan vormen in drinkbekers en kelkglassen. Hieronder de volgende vormen: 1 berkemeijer, 1 beker op hoge voet, 8 bekers op opgestoken bodem (kleurloos en groen glas), 1 lage beker met horizontale opgelegde banden, 2 hoge bekers op standing, 1 hoge wafelbeker, 1 beker met opgelegde glasdraadversiering, 2 grote bekers met gekerfde passen, 1 bokaal (?) met twee oren en opgelegde passen van blauw glas, 1 beker van melkglas met witte en blauwe braamnoppen, 4 roemers, 15 kelkglassen van kleurloos en groen glas met knop- of peervormige balusters, 1 (Italiaans?) slangenglas met ingewerkte rode glasdraad.

Verder nog 1 kelderfles, 3 'kattkop' flessen en zeer veel vensterglas waaronder drie fragmenten met brandschildering (afbeelding van een vogel).

Opvallend is dat het meeste glas, op de roemers na, dateert uit de eerste helft van de 17^e eeuw.

De metaalvondsten uit F5 zijn beperkt tot een rekenpenning van Wolf Lauffer II (1612 – 1651) van het roosrijksappel type.

Afb.45. Kenmerkende blanke faience uit Holland

Afb.46. Beschilderde faience

Afb.47. Smeltkroesjes van de goudsmid Jacobus van Alphen.

6. Conclusie

Het onderzoek heeft gedeeltelijk antwoord gegeven op de vooraf gestelde vragen. De verwachting om voorstedelijke sporen te vinden, is uitgekomen, al is de omvang van die sporen heel gering. Het terrein kende bewoning vanaf de 12de eeuw. Dat is later dan in de Zuidmolenstraat, waar de akkers uit de 10de of 11de eeuw dateerden. De akkerlaag in de Potterstraat past in het beeld van de voorstedelijke nederzetting, bestaande uit verspreid gelegen boerderijen.

Het plaggenspoor F6 kan net als op andere plaatsen in de binnenstad wijzen op een verandering in terreingebruik, waarbij akkers werden opgegeven, hetzij vanwege het houden van vee, of vanwege de opkomende bebouwing en de aanleg van straten. In de Zuidmolenstraat had de aanleg van de tuinwallen te maken met het tegenhouden van stuifzand en mogelijk ook het bijeenhouden van vee. De straat zelf werd pas in de 14de eeuw aangelegd, nadat het terrein met stuifzand overstoven was. In de Kloosterstraat, aan de zuidoostelijke rand van de binnenstad, werden soortgelijke tuinwallen aangelegd op oudere akkers en die fungeerden eveneens als een soort veekralen. Het spoor dat nu in de Potterstraat is opgegraven, is te klein om met zekerheid te determineren.

Helaas is de omvang van de sporen te beperkt om uitspraken te doen over de ouderdom van de Potterstraat en de percelenstructuur achter de Fortuinstraat. De kelders hebben alle oude sporen uitgewist. Er is geen relatie met de 13de eeuwse bebouwing die gevonden werd onder Potterstraat 21.

Zoals verwacht werden er veel beerputten en kuilen gevonden op het achterste gedeelte van het terrein. Het is echter moeilijk om de putten toe te schrijven aan de verschillende panden. Daarvoor was het onderzochte oppervlak eigenlijk te klein. De oudste put F21 zou, gezien zijn ligging, bij De Meersman (Lievevrouwestraat 1) gehoord kunnen hebben. De fundering F22 zou dan een oude grens tussen dat erf, en dat van de Mane kunnen zijn.

In de loop van het onderzoek werd de relatie van de diverse putten en kelders met het pand De Mane belangrijk. De ontdekking van twee voorkelders en een grote achterkelder onder het pandje Potterstraat 5 was onverwacht. Het zal hier niet gaan om eenvoudige achterkamers van het huis De Vier Heemskinderen, zoals eerst werd aangenomen. Het gaat om een middelgroot pand van ruim 6 bij 11 meter, bijna even groot als De Meersman in de Lievevrouwestraat.

Het ligt voor de hand om dit pand te identificeren als De Kleine Mane, dat in het begin van de 16de eeuw als een apart eigendom werd omschreven. Dit past ook beter in de ontwikkeling van de percelen aan de Potterstraat, als licht gebogen lange stroken grond van gemiddeld 6 meter breedte (20 voeten, zie afb.30). Het andere stuk van het bouwterrein, Potterstraat 7, is dan onderdeel van het achtererf van De kleine Lantaarn geweest. Hier heeft waarschijnlijk een kleiner huisje van 6 bij 8 meter gestaan, vergelijkbaar met het bestaande pand Potterstraat 9. Het totale perceel van de Lantaarn is overigens breder dan dat van De Mane en De Gulden Cop (Fortuinstraat 21).

De aangetroffen kelder F28 en de beerput F29 hoorden vermoedelijk bij een achterhuis van De Lantaarn. Tussen de Lantaarn en de Kleine Lantaarn bevond zich dan een heel klein open erfje.

De percelering achter De Kleine Mane is in de loop der eeuwen veranderd. Dit blijkt zowel uit de geschreven bronnen, als uit de gevonden sporen. Het duidelijkste daarvan is de beerkuil F5. Deze hoorde zeker bij het pand Het Molenijzer (later Wapen van Schotland, nu Lievevrouwestraat 3) vanwege de smeltkroezen van Jacobus van Alphen. De kuil werd gegraven nadat de twee broodovens achter de kelder van De Kleine Mane waren verdwenen. Het erf van Het Wapen van Schotland werd zichtbaar in de 17de eeuw verder zuidwaarts uitgebreid, ten koste van een gedeelte van de erven van De Mane en Kleine Mane. Dit heeft waarschijnlijk te maken met de samenvoeging van Lievevrouwestraat 3 en Potterstraat 1. Mogelijk kan verder archiefonderzoek nog gegevens over deze herindeling opleveren.

De vondsten uit de diverse beerputten geven een beperkte kijk op de status van de bewoners. De beerkuilen F4 en F24 bevatten het 'doorsnee' materiaal dat we kennen uit de meeste 15de eeuwse Bergse contexten. In feite is het in deze periode zeer moeilijk om verschillen te zien tussen bijvoorbeeld rijk en arm, zeker wat betreft het gewone gebruiks aardewerk. Eén opvallende vondst springt daar tussenuit. Het is de bodem van de Spaanse majolicakan. Dit geldt als een luxe importproduct, zeker in de eerste helft van de 15de eeuw.

De vondsten uit de dichtgestorte kelder van De Kleine Mane zijn eveneens bijzonder. De schotel uit Montelupo is een zeer zeldzaam en kostbaar voorwerp. Het is de eerste keer dat in Bergen op Zoom een importstuk uit

Montelupo is gevonden. Soortgelijke schotels of fragmenten ervan zijn bekend uit Dordrecht., Middelburg en Enkhuizen.

Los daarvan is het de vraag, waar dit afval vandaan kwam. De achterkelder is buiten gebruik gesteld en daarna een tijd als beerput gebruikt. Aannemelijk is, dat dat gebeurde door de bewoners van De Kleine Mane zelf en niet vanuit een ander naastgelegen pand. Dit zou betekenen dat de bewoners van het pand toch redelijk welgesteld waren.

De beerkuil F5 tenslotte is bijzonder vanwege zijn beperkte vormenspectrum. Het overheersende witte faience en het ontbreken van porselein wijst op de persoonlijke smaak van de bewoners. Opmerkelijk is, dat veel materiaal zoals de blauw beschilderde faience en de tabakspijpen dateert uit het derde kwart van de 17de eeuw. Een verklaring hiervoor kan zijn, dat niet alle afval afkomstig is van Jacobus van Alphen en zijn vrouw Anna Heynsbergen. Een onderste vullaag van de geruimde beerput is mogelijk van eerdere bewoners van Het Wapen van Schotland. Na de dood van Jacobus werd het pand verkocht en waarschijnlijk werd bij die gelegenheid de beerput geruimd en F5 gegraven. De smeltkroesjes zijn een mooi en zeldzaam voorbeeld van ambachtelijk afval, dat direct te koppelen is aan de bewoners van het pand.

7. Bijlage: Featurelijst

Featurelijst					
Nr	Soort	Omschrijving	Steenformaten	Vulling	Datering
1	beerput	Vierkante beerput, ca. 160 x 170 cm. Oostwand 1½ steens, west ½ steens tegen andere muur, noord 1½ steens. Deels met hergebruikte baksteen gemetseld. Geen verharde bodem. Staat grotendeels op de oudere beerkelder F21. In de westwand zit een verticale sleuf; deze is zuid recht afgewerkt, naar noord ingestort. Dikte van de westwand is dieper 1 steens. In de zuidwand zit een sleufvormige uitbraak bij de aanhechting van een overstort van F3.	4 x 8 x 16½-17½	Zand en puin; in de hoeken zijn nog vrij hoog resten van de verdwenen beervulling aanwezig.	17
2	beerput	Vierkante beerput, ca. 180 x 200 cm, regelmatig van opbouw. Ondiep, geen verharde bodem. De noord- en zuidwand zijn steens gemetseld; de oost- en westwand zijn 1½ steens. De noord-oosthoek is verbroken om een verbinding met F1 te maken.	4½ x 9 x 18	De kelder is geruimd. Vulling van vuil zand en puin	16-17
3	beerput	Beerput van halfsteens werk. ca. 145 x 150 cm. Van binnen afgesmeerd met tras-achtige specie. De zuidwand is bekleed met een laag daktegels. De gehele binnenkant is voorzien van een zwarte aanslag (as?). Schuine wanden, geen verharde bodem meer aanwezig. Aan de noordzijde bevindt zich een smalle uitbouw die aansluit op een doorbraak in beerkelder F1.	4 x 9 x 18-18½	Vulling van zand en puin, deels 19 ^{de} eeuws.	17
4	beerkuil	Beerkuil, deels onder de puinfundering F22, naast F16. Vergraven door de insteek van F22 en aan de zuidzijde doorsneden door de iets jongere beerkuil F24. Westgrens aangetroffen; oostgrens verdwijnt uit de werkput.		Dunne beerlaag op bodem	15a
5	beerkuil	Vierkante beerkuil. Vage begrenzing van een opstaande beerlaag met scherven. Grillige bodem.		berig zwart-bruin zand	17B
6	laag	Akkerlaag, ca. 30 cm dik, bestaande uit een licht humeuze onderlaag en een doorstoven bovenlaag. Ligt op een natuurlijke helling, die stijgt in westelijke richting.			12-13
7	ingraving	Tussen WP 1 en 2. Is recente uitbraak van tuinmuur.		Vuil zwart zand	21a
8	ingraving	Grillige ingraving. Komvormig gegraven. Wordt doorsneden door F5 en F13. Doorsnijdt F9 en F10.		Gelaagde vulling van rul grijs zand en speciebrokjes; berige bruine rand	14
9	Ingraving	Rechthoekige ingraving in F6. Wordt door F8 doorsneden.		Vuilgrijs bruin zand met veel baksteenpuin	14
10	ingraving	Grillige ronde ingraving.		Grijs-geel gevlekt zand, met baksteengruis	14
11	ingraving	Ingraving/insteek van F23. Lijkt vulling van de gemetselde bak F23. Daalt naar zuidwest.		Lemig grijs zand en houtskool	16
12	plaggen	Spoor van plaggen, gelegd in F6. Ca. 10 cm diep (in ZO-deel). ZO-NW gericht, maakt aan NW een bocht naar noord.			13
13	ingraving	Kleine ronde ingraving. Gegraven door F8 en F10.		zwart venig zand	15a

Featurelijst					
Nr	Soort	Omschrijving	Steenformaten	Vulling	Datering
14	muur	Muur, noord-zuid gericht, bestaande uit drie delen. Noord een rechte 3/4-steens gemetselde muur van rode en geelbruine bs in witcreme kalkspecie, met een haakse hoek naar west. Aan de oostkant hiervan bevindt zich een spaarboog van rode en gele bakstenen in witcreme kalkspecie. De spaarboog is gebouwd over twee broodoventjes (F25 en F26). Aan de westzijde van F14 hebben in de wand van de kelder twee stookgaten gezeten die later 1/2-steens zijn dicht gezet. Midden een 1,35 meter breed blok met een gewelfaanzet naar west. Dit blok is aan de zuidkant afgepleisterd. Zuid een 1 1/2 steens muur van rood oranje bs in matig harde creme kalkspecie. Staat koud tegen het middengedeelte en tegen F15.	Noord: 4 1/2-5 x 10 x 20, Spaarboog: 4 1/2 x 9 x 20 Midden: 4 1/2 x 9 x 20 Zuid: 4 1/2 x 8-9 x 18-19		16
15	muur	Muur, oost-west gericht. 1 1/2-steens. Onregelmatig. Rode/oranje bakstenen in vetting zachte cremegrijze specie. De noordzijde is zeer strak, zuidzijde rommelig. In oosthoek nog rest van bepleistering op de aanhechting van F23. cm. Ook grote stenen erin. Blijkt de zuidwand van een kelder. Aan de noordkant van F15 3 kaarsnissen.	5 x 9 1/2 x 19 1/2; 4 1/2 x 8 1/2 x ?; ? x 11 x 27.		16
16	muur	Muur. Regelmatig metselwerk van rode en oranje bakstenen in zeer zachte zandige bruingrijze specie, 1 1/2-steens breed. Zeer zachte stenen. Maakt een haakse hoek. Het noordeinde verdwijnt in profiel. Oostzijde is verbroken door een verstoring. Verticale opbouw vertroont twee fasen. Onderin veel halve stenen.	Boven: 5 x 10 x 20 Onder: 6 x 13 x 26		15b - 15B
17	muur	Oost-west gerichte muur met gewelfaanzet aan noordzijde. Zeer onregelmatig. Dieprode baksteen in zeer zandige grijze kalkspecie. Loopt uit de put verder westwaarts. Ligt in het verlengde van F15 en lijkt enigszins met F15 in verband te liggen.	4 x 9 x 18 1/2		16
18	muur	Noord-zuid gerichte muur, 1 1/2-steens. Regelmatig werk van gele ijsselstenen, in tras gemetseld, met glijgoot naar west van rode bakstenen.	3 1/2 x 7 x 15 1/2		18
19	muur	Noord-zuid gerichte muur met gewelfaanzet naar oost. Gele en rode bakstenen in matig harde creme specie.. Gewelf:.	6 x 9 1/2 x ?; 5 x 9 1/2 x ? Gewelf: 4 1/2 x 9 x 18; 5 x 10 x 20		16
20	muur	Oost-west gerichte tussenwand tussen twee kelders. Twee gewelfaanzetten met zwik. Zuid: zachte felrode baksteen in zandige bruingrijze specie. Noord: vaalrode/oranjegele bakstenen in matig harde creme specie. Zwik bovenin: bruine en rode bakstenen in leem en specie.	Zuid: 4 1/2 x 9 x 18 Noord: 4 1/2 x 10 x 20 Zwik: 4 1/2 x 9 x 19		16
21	beerput	Beerput. Muurdikte 26 cm. Rode baksteen in leem. Steens werk. In de oostwand een uitsparing van 42 cm breed. Loopt noord- en westwaarts onder F1 en F2 door. Vulling van met 3 potten. Binnenwerkse maten 1,25 x 2,50 meter.	6 1/2 x 12 x 26	Kleiige beer boven en humeuze beer onder	14a
22	fundering	Puinfundering 60 x 225 cm. Oost verbroken door verstoring. Rood baksteenpuin en daktegels. Loopt parallel aan de zuidkant van F16.			15

Featurelijst					
Nr	Soort	Omschrijving	Steenformaten	Vulling	Datering
23	muurdelen	Steens gemetselde muurdelen. Bruinrode stenen. Matig harde creme specie met kalkbrokjes. Lijkt hoek naar noord te maken. De oostwand ligt maar twee lagen dik op geel zand en is grotendeels verbroken. Restant van trappartij.	5 x 10 x 21		16
24	beerkuil	Beerkuil, waarvan het zuidelijke gedeelte schuilgaat onder de bebouwing. Doorsnijdt de oudere kuil F4. Oostgrens niet gevonden; west doorsneden door de beerkelder F3.		Bovenste vulling van grijs en geel zand. Onderin dikke beerlaag, komvormig.	15c
25	oven	Broodoven, hoefijzervormig. Ligt onder en oost van de spaarboog in F14. Regelmatig werk van gele bakstenen in leem die door verhitting bruin is geworden. Gelijktijdig gebouwd met F26. De muur F14 is ook gelijktijdig gebouwd en was voorzien van 2 stookgaten. In een later stadium zijn die halfsteens dichtgezet.	5 x 8½ x 18		16
26	oven	Broodoven, hoefijzervormig. Ligt onder en oost van de spaarboog in F14. Regelmatig werk van gele en oranje gele baksteen in leem die door verhitting bruin is geworden. Gelijktijdig gebouwd met F25. De muur F14 is ook gelijktijdig gebouwd en was voorzien van 2 stookgaten. In een later stadium zijn die halfsteens dicht gezet.	5 x 8½ x 18		16
27	ingraving	Ingraving onder de ovens F25 en F26. Komvormig.		Grijs zand	15
28	muur	Noord-zuid gerichte keldermuur met klein steunbeertje aan oostzijde. Vormt de westmuur van een grote kelder en is aan de oostzijde bepleisterd. Functioneert tevens als de oostmuur van beerkelder F29. Regelmatig steens gemetseld in harde geelgroene kalkspecie. Rode en rossige bakstenen.	4½ x 9 x 18½		16A
29	beerput	Rechthoekige beerput. Noordzijde vergraven door F7. Zuidzijde in zuidprofiel. Oostzijde wordt gevormd door F28. Aan de westzijde is de muur erg onregelmatig met mogelijk een smalle steunbeer. Onregelmatig werk van rode en rossige hergebruikte bakstenen in matig harde geelwitte kalkspecie.	5½ x 9 x 19		16A
30	ingraving	Grillige ingraving door F6. Westkant vergraven door F32 en F33.		Sterk gelaagd grijs zand	17A
31	ingraving	Ingraving, komvormig. Gegraven door F30 en F32, zeer ondiep.		Vulling van wit grijs zand en bakstenen	17A
32	beerkuil	Rechthoekige beerkuil. Zuidkant vergraven door F33. Schuine wanden, vlakke bodem.		Beerrand aan noord- en westzijde; beige grijs zand.	15a
33	beerkuil	Rechthoekige beerkuil. Loopt door in zuidprofiel. Zeer diep met een komvormige bodem. Een ruim 90 cm dikke beerlaag van zeer rulle beer.		Beerrand aan noord- en westzijde. Bovenlaag van grijs geel zand.	17
34	ingraving	Grillige ingraving. Vergraven door F40. Loopt door in zuidprofiel. Zeer steil ingegraven. In doorsnede zijn F34 en F35 één kuil!		Grijs zand	15
35	ingraving	Ingraving. Vergraven door F40. Zeer steil gegraven. In doorsnede vormen F34 en F35 één kuil!		Geelgrijs zand	15A

Featurelijst					
Nr	Soort	Omschrijving	Steenformaten	Vulling	Datering
36	ingraving	Ingraving. De westzijde is vergraven door de aanleg van de keldertrap opgebouwd uit F42 en F43 en de insteek F37.		Wit-grijs zand en puin	17
37	ingraving	Diepe ingraving. De onderkant is niet bereikt. Vergraven door F38. Mogelijk de insteek van de trap F42.		Zwart zand en puin	17
38	ingraving	Grillige ingraving. Gegraven door F36 en F37.		Grijs gevlekt zand.	18?
39	muur	Noord-zuid gericht muurdeel van zachte rode en rossige bakstenen in gele kalkspecie. Loopt door in zuidprofiel en in noordelijke richting onder F40.	4 x 7½ x 16½		15
40	muur	Noord-zuid gericht muurdeel. Regelmatig steens werk van rossige bakstenen in zeer zandige gele kalkspecie. Loopt door in zuidprofiel. Verbroken door F36.	5 x 11 x 21		15
41	muur	Noord-zuid gericht muurdeel parallel aan F40. Lig op F39. Regelmatig steens werk van gele en rode bakstenen in harde witte kalkspecie. Noordzijde verbroken en daar aan de oostkant verbonden met trapdeel F42.	4½ x 9½ x 20		17
42	muur	Noord-zuid gericht muurdeel, schuin op F41 en F43. Regelmatig steens werk van rode/gele bakstenen in harde witte kalkspecie. Niet in verband met F41 en F43. Waarschijnlijk een deel van een keldertrap. Twee versnijdingen aan de oostkant. Gefundeerd op een dikke puinfundering.	4 x 8½ x 17		17
43	muur	Muurblok aan de noordkant van F42. Onregelmatig werk van rode bakstenen in harde witte kalkspecie.	4½ x 8½ x 18½		17
44	muurdeel	Noord-zuid gericht muurdeel. Onregelmatig werk van rossige en gele bakstenen in zachte kalkspecie. Loopt in noordprofiel. Zuidzijde verbroken door sloopwerkzaamheden.	4½ x 9 x 19		15
45	muurdeel	Oost-west gericht muurdeel. Rode en rossige bakstenen in zachte gelige kalkspecie. Vrijwel helemaal verdwenen onder modern beton.			15
46	muurdeel	Noord-zuid gericht muurdeel, koud tegen F44. Oostzijde verbroken. Regelmatig werk van rode en rossige bakstenen in zachte gelige kalkspecie.	5 x 10 x ?		15
47	muur	Oost-west gerichte keldermuur. Tegenhanger van F45(?). Regelmatig werk van rode baksteen in zachte gelige kalkspecie.	5 x 10 x ?		15
48	waterput	Waterput van houten tonnen(?). Loopt grotendeels onder trap F42. Dieper niet onderzocht.		Bovenin beige geel zand.	?
49	ingraving	Ondiepe ingraving in F6, tevens in onderliggend dekzand		Licht humeus grijs zand	13
50	kelder	Rechthoekige overwelfde kelder aan de straatzijde. Regelmatige bouw met doorgang naar rechter compartiment. Gewelf later vervangen (?).	5 x 10 x 20; gewelf 4½ x 9 x 18		16
51	kelder	Rechthoekige overwelfde kelder aan de straatzijde. Regelmatige bouw met doorgang naar linker compartiment; oostzijde is ingekort met F18	4½ x 9 x 18		16

Colofon

Dit is een uitgave van de Gemeente Bergen op Zoom, sector Ruimtelijke Ontwikkeling en Beheer, afdeling Bureau Bedrijvigheid, Toerisme en Vergunningen, cluster Monumenten en Archeologie.

Gegevens uit deze publicatie mogen gebruikt worden indien eerst toestemming is gevraagd aan de uitgever.

Titel:	Archeologische rapporten 5: Archeologisch onderzoek "Potterstraat 5 & 7".
Auteurs:	M.Vermunt, A.van der Kallen
Tekeningen:	A.van der Kallen, M.Vermunt.
Foto's:	Eigendom gemeente Bergen op Zoom, tenzij anders vermeld
Plaats, datum:	Bergen op Zoom, april 2007
NUR:	682
ISBN-13:	978-90-78106-02-9